

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

3. číslo / ročník XII. / září 2023 / cena 40 Kč

ROBERT FICO MEZI ZÁPADEM A VÝCHODEM

Obsah

■ Úvodník	
Nejen dobří holubi se vrací (Tomáš Fošum)	3
■ TÉMA: Slovensko před volbami	
Jak Fico vplul do kalných vod extremismu (Marián Balázs)	4
Černá je vlastně bílá. Jak se Orbán a Fico naučili táhnout za jeden provaz (Jan Blažek)	6
Kdo všechno je slovenským konzervativcem? (Filip Zelenka)	9
■ Česko	
Audit v poločase. Kdo má blíže k vítězství? (Antonín Berdych)	11
■ Střední Evropa	
Německo už nemá v EU rozhodující vliv, jeho postavení naopak oslabuje (Karel Barták)	13
Marxův obdivovatel chce být rakouským kancléřem (Miroslav Šepták)	15
Kampaň na steroidech. Jak se bojuje o hlasy polských voličů (Wojciech Hofmański)	16
Úplně jiná. Změní Konfederace polskou politiku? (Vít Dostál)	18
Polský „Orel“ čeká na další skok. Rozhodnou o něm říjnové volby (Petr Zenkner)	21
Známa i neznámá Volyň kalí polsko-ukrajinské vztahy (Michal Lebduška)	23
Umělá inteligence bojuje na Ukrajině. Pomáhá zabíjet i zachraňovat a vzbuzuje kontroverze (Anna Wittenberg)	25
■ Rozhovor	
Zelenskyj dnes plní program svého protivníka (Tomáš Fošum)	28
■ Kultura	
Klusákův snímek nahlíží na pandemii v příliš úzkém záběru (Jan Gregor)	31
K čemu je nám vlastně polonistika? (Lucie Zakopalová)	32
Když intelektuálové hledí ze slonovinové věže na periferii (Matúš Guziar)	34
■ Zraněná města	
Sokolovsko: Letní pohádka I (Martin Veselka)	36

Vybrané články z tohoto čísla (Demokratický střed 3/2023) byly podpořeny z prostředků Česko-polského fóra Ministerstva zahraničních věcí ČR.

ČESKO-POLSKÉ
FORUM
POLSKO-CZESKIE

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

AMO.CZ

Demokratický střed

3/2023, vydáno v září 2023, ročník XII.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Jan Blažek, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl, Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Šéf hnutí ANO a majitel holdingu Agrofert Andrej Babiš se rozhodl prodat vydavatelství MAFRA. Kalhoty na tom rozhodně neprodělá, k prodeji byl ovšem víceméně donucen novelou zákona o střetu zájmů. Mohl si vybrat mezi vlastnictvím médií a poslaneckým mandátem, zvolil to druhé. Svým způsobem se tak symbolicky uzavírá éra započatá v roce 2013, během níž měl společně se svým spojencem Milošem Zemanem hlavní slovo v české politice. Nesla se ve znamení porušování mnohých tabu polistopadového režimu včetně toho, že by člen vlády neměl být jedním z největších podnikatelů v zemi a přímo ovládat média. Stejně nebezpečná byla snaha o sblížení se s autoritářskými mocnostmi Ruskem a Čínou. Zde hrál prim prezident Zeman, ale premiér Babiš mu u toho občas oportunisticky svítil.

V březnu 2023 odešel Miloš Zeman po skončení prezidentského mandátu do politického důchodu. Muž, jenž donedávna svým přístupem k ústavě budil zastánce demokratického právního státu ze spaní, dnes málokoho zajímá. Andrej Babiš sice v politice zůstává, ale v posledních dvou letech utrpěl porážky ve sněmovních i prezidentských volbách. Vlády se místo něj a jeho spojenců ujala dosavadní demokratická opozice, zatímco na Hradě nahradil Zemana prozápadně orientovaný Petr Pavel. Mohlo by se zdát, že česká liberální demokracie povstala z popela.

V zahraniční politice to nejspíše platí. Současná vláda i prezident podporují Ukrajinu čelící ruské agresi, na poli Evropské unie i NATO vystupují jako předvídatelní a seriózní partneři. Svérázné způsoby dvojice Babiš a Zeman nahradilo standardní chování premiéra Petra Fialy (ODS) a prezidenta Petra Pavla. Zkrátka na rozdíl od svých předchůdců nedělají ostudu.

Co se týče domácí scény, prezident Pavel, jehož doménou jsou přece jenom diplomacie a bezpečnost, se zatím rozkoukává. Hodnocení výkonu Fialovy vlády představuje tvrdší oříšek. Z formálního hlediska se jedná bezpochyby o posun správným směrem. Vládní koalice sestává z pěti demokratických stran, v nichž probíhá normální politická soutěž. O Babišově hnutí ANO to říci nemůžeme. Je de facto osobním vlastnictvím svého předsedy, kterému mimo jiné patří jeho ochranné známky.

Jenže od nynější vlády si mnozí především slibovali, že vyvede zemi z marasmu, do něž ji Babiš se Zemanem zavedli. A že nebude porušovat zásady právního státu. Bo-

hužel se tak občas děje. Fialův kabinet například před časem prosadil snížení valorizace důchodů ve stavu legislativní nouze, ačkoliv mohl jednat podstatně dříve. Z politických důvodů se mu to ale nehodilo. Samostatnou kapitolou jsou kousky ministra spravedlnosti Pavla Blažka (ODS), z nichž nejhorším dojmem působí jeho okatá snaha ovlivňovat vyšetřování brněnské bytové kauzy. Ta se přitom týká Blažkových spolupracovníků a možná i jeho samotného. Nelze to sice srovnávat s Babišovým obřím střetem zájmů, ale pořád to viditelný střet je, navíc v citlivém resortu justice.

Babiš se Zemanem byli mnohokrát usvědčeni ze lži. Některým voličům lhaní evidentně příliš nevadí, nicméně pro většinu příznivců současných vládních stran to asi neplatí. Těžko pak od nich očekávat pochopení třeba pro to, když někteří ministři v čele s premiérem zapírají snadno dohledatelnou skutečnost, že před volbami slibovali nezvyšovat žádné daně. Vlá-

dě je samozřejmě nutno přiznat, že se snaží dělat nepopulární kroky na ozdravení veřejných financí v situaci, kdy je zároveň potřeba ve spoustě oblastí investovat. Často tak řeší kvadraturu kruhu. Politici činící nepříjemná opatření nemohou očekávat nadšení davů. Už jen proto by se měli vyhnout zbytečným přešlapům.

Dva roky před řádnými sněmovními volbami jsou jakékoliv prognózy ošidné. Vše však nasvědčuje tomu, že se hlavní střet povede mezi vládním kvintetem a autoritářskou parlamentní opozicí tvořenou Babišovým ANO a hnutím SPD. To je pro změnu byznysovým projektem Tomia Okamury. K vládní pětikoalici navíc zatím neexistuje reálná demokratická alternativa. O to jsou její nevynucené chyby děsivější.

Zeman se už k moci nevrátí, Babiš ale možná ano. Preference jeho hnutí ANO zůstávají vysoké. Vlastní média k návratu již nepotřebuje. Posloužila mu v začátcích, dnes je dokáže nahradit jiným způsobem. A obecně se mu teď hodí na novináře útočit a dělat ze sebe jejich oběť. Staré instinkty neztratil. Svědčí o tom kupříkladu jeho opakované návrhy na zrušení koncesionářských poplatků u veřejnoprávních médií. Této frašce s prvky tragédie řada lidí zatleská. Ze symbolické tečky za jednou érou se rázem může stát obyčejná dvojtečka.

Tomáš Fošum

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 300 Kč.

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Jak Fico vplul do kalných vod extremismu

Slovenskému expremiéroví Robertu Ficovi jako angažovanému svazákovi a obdivovateli Sovětského svazu, který už během studií vstoupil do komunistické strany, předlistopadový režim několikrát dovolil vycestovat na Západ. To znamená, že byl důsledně prověřený, a to i Státní bezpečností, a že byl loajální, oddaný a spolehlivý. Toto pokrytectví zůstalo Ficovi dodnes. Na jedné straně u něj pozorujeme příklon k Moskvě a kritiku Západu, na straně druhé maximální využití západních vymožeností.

Po pádu komunistického režimu se stal Robert Fico v roce 1992 poslancem za Stranu demokratické levice (SDL). Byli v ní hlavně někdejší komunisté, kteří se chtěli prosadit v nových podmínkách. Od začátku projevoval nejvyšší ambice. Když v roce 1998 vstoupila SDL do vládní koalice pod vedením premiéra Mikuláše Dzurindy (SDK, později SDKÚ-DS), Robert Fico zůstal bez ministerské funkce. Zastíňoval staré kádry a ohrožoval jejich pozice, proto se ho snažili odstavit. Nestal se ani generálním prokurátorem, neboť nesplňoval podmínku věku. Frustrovaný mladý politik začal hledat způsob, jak se prosadit.

Z této doby pochází jeho památná řeč v Trenčíně, kde mluvil o integraci do EU a NATO. Jeho zápal tehdy oslovil signatáře Charty 77 a předlistopadového emigranta Bohumila Hanzela. Když potom Fico založil stranu Směr, Hanzelova role byla v jejích začátcích klíčová. Fico oslovoval ty, kteří s nostalgií vzpomínali na minulý režim, Hanzel zase ty intelektuálněji a racionálněji, jimž byla skutečná sociální demokracie (ne tedy levice komunistického typu) myšlenkově blízka. Právě díky Hanzelovi se Ficovi posléze otevřely dveře i k podnikatelům. Později to byl ovšem právě Bohumil Hanzel, který promluvil o pochybném financování Směru.

K Ficovi se přidali též Fedor Flašík a Monika Beňová, kteří v čase vlády Vladimíra Mečiara stáli na straně jeho Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS). Jako mnozí jiní vycítili, že Fico může být tím správným novým koněm místo odcházejícího a zdiskreditovaného Mečiara.

V roce 2000 se volební preference Směru stabilizovaly okolo dvaceti procent. Pro Fica to byl politický projekt, který měl posloužit jeho vysokým ambicím, pro podnikatele zase šlo o byznys plán. Jelikož ve Směru jich bylo mnoho a otevřená levicová orientace by jim překážela, přišel Fico se sloganem o třetí cestě. Vedle toho se stále ostřeji vymezoval vůči Dzurindově SDKÚ-DS.

Přišel však první velký problém, když se provalil skandál s financováním strany. Úlohu sehnat finanční prostředky měl Bohumil Hanzel. Potíž byla v tom, že byznysmeni měli za své velké peníze dostat místa na kandidátce strany. Později Hanzel prohlásil, že pro Fica bylo normální, že si sponzoři za své dary budou nárokovat státní zakázky. Na jednom setkání politiků Směru Fico řekl, že sehnal peníze „vlastní hlavou“. Netušil, že ho někdo nahrává. Za nějaký čas se však vyšetřování zametlo pod koberec.

Fico vždy popíral oligarchické pozadí strany. Stačilo si ovšem otevřít obchodní rejstřík, aby vyvstala řada propo-

jení politiků Směru s oligarchy (mecenáši) a byznysmeny, občas velmi pochybnými. Finance měl pod kontrolou Flašík, který byl šéfem volební kampaně v roce 2002 (předtím dělal dvě kampaně pro Mečiarovo HZDS). Šlo o megakampaně, jež zjevně porušila zákonný limit výdajů. Očekávaný výsledek se ale nedostavil. Směr se ocitl v opozici. Pro sponzory, byznysmeny a bývalé mečiarovce to byla katastrofa. Oligarchové však jiného koně neměli, a protože Fico byl mladý, dravý a perspektivní, dali mu ještě šanci. A on ji využil.

Byznysový ráj

Jelikož slogan o třetí cestě nefungoval, Fico přišel s heslem o sociálním státě. A to už zabralo. Tomu již frustrovaný volič znejistěný novou dobou a nostalgicky vzpomínající na staré časy rozuměl. Konečně mu někdo mluvil z duše. V posunu doleva Směru pomohl ideolog sociální demokracie Boris Zala.

Fico tušil, že má šanci prosadit se z pozice silného odpůrce vládní politiky. Kritizoval reformy a komunikoval sociální témata. Nenechal se rušit fakty, už tehdy se u něj jednalo o čistý populismus a směs demagogie, nepravdy a propagandy. Měl však jeden vážný problém. Jeho publikum mu tleskalo, ale v médiích a zejména v televizních debatách se neprosadil. To v něm vyvolalo silnou nenávist hlavně vůči nelevicovým médiím. Útoky proti nim stupňoval.

Pomstil se jim během volební noci. Centrálu Směru hlídali zaměstnanci ze soukromé bezpečnostní služby, kteří novináře včetně těch zahraničních nepustili dovnitř. Fico média ignoroval. Bylo to jako za Mečiara. Později se provalilo, že šlo o bezpečnostní agenturu spojovanou s mafiánskou skupinou Jakšíkovců. Sídlila ve stejné budově jako firmy, v nichž jako právník působil Robert Kaliňák, budoucí ministr vnitra za Směr. V této budově, jež patřila Jakšíkovcům, Kaliňák též provozoval společně s Jánem Počiatkem restauraci. Počiatkem se později stal ministrem financí ve Ficově vládě. Je to jen jeden z mnoha příkladů propojení lidí ze Směru s mafiánským prostředím.

Volby v roce 2006 oligarchům potvrdily, že udělali dobře, když dali Ficovi druhou šanci. Poté, co Fico sestavil vládu s Mečiarovým HZDS a Slovenskou národní stranou (SNS) Jána Sloty, postupně získávali státní zakázky a bohatli na nich. Byl to pro ně byznysový ráj. Několik lidí spojených s oligarchy se stalo ministry. Jiní se dostali do různých orgánů strategických podniků. Jako za Mečiara.

Robert Fico ještě jako premiér.

Foto: Wikimedia Commons/EU2016 SK

Klíčovým heslem, jímž se Robert Fico před volbami v roce 2006 vymezil vůči ostatním stranám, byl „návrat k sociálnímu státu“. Ten se stal i hlavním programovým cílem jeho první vlády. Ovšem pouze v rovině deklarací. Když potom jako premiér prohlašoval, že „jsme na cestě k modernímu sociálnímu státu“ nebo že začíná období „velmi vážného návratu k sociálnímu státu“, šlo od začátku o prázdnou bezobsažnou bublinu. Jeho volič plný socialistických reminiscencí a vzpomínkového optimismu na komunistické časy však na to slyšel. Směr byl sice formálně sociální demokracií, ve skutečnosti však šlo o stranu levicového populismu s oligarchickým pozadím.

Čím dál více se v souvislosti s ní skloňovalo jméno lobbisty a zbrojaře Miroslava Výboha. Měl silné obchodní vazby na Rusko a také blízký vztah s vysoce postavenými představiteli Směru, zejména s Ficem a Kaliňákem. Jeho firma získala po volbách 2006 první velkou státní zakázku. Podílela se dále mimo jiné na deblokaci ruského dluhu a na opravě vládních leteckých speciálů.

Na kandidátce Směru do voleb 2010 už byly všechny vysoké pozice obsazené lidmi se vztahem k oligarchům. Jed-

nalo se o otevřené přiznání těchto vazeb. Jenže strana pohořela a Robert Fico nesestavoval vládu. To byla pohroma. O to více, že se premiérkou stala Iveta Radičová (SDKÚ-DS), o níž se vědělo, že je vážnou hrozbou pro byznys oligarchů se státem a že neakceptuje zametání kauz pod koberec.

Po silné snaze Směru a jeho oligarchického zázemí o změnu vlády (kterou část koalice chtěla využít k výměně pro ni nepohodlné Ivety Radičové za jejího spolustraníka Ivana Mikloše) a po předčasných volbách v roce 2012 se Robert Fico vrátil do premiérského křesla. Díky volebnímu výsledku mohl jeho Směr sám sestavit většinovou vládu. V prezidentských volbách 2014 však Fico prohrál s Andrejem Kiskou, což v něm vyvolalo frustraci poháněnou nenávistí a pomstychtivostí vůči nové hlavě státu. To se nezměnilo ani po roce 2019, kdy kandidát Směru Maroš Šefčovič pro změnu prohrál v prezidentských volbách se Zuzanou Čaputovou.

Černý scénář

Fico vytvořil oligarchický systém vlády, ale zároveň nechtěl být sám s oligarchy spojován. Poškodilo by to v očích voličů jeho image sociálně citlivého politika. Po volbách 2016, po nichž se stal potřetí premiérem, vybudoval

systém vládnutí, který prezident Kiska nazval mafiánským státem. Jeho korupční a klientelistické mechanismy se začaly odkrývat po vraždě novináře Jána Kuciaka a jeho snoubenky Martiny Kušnírové a následně ještě více po volbách 2020, kdy Ficova strana musela odejít do opozice. Dnes jsou mnozí někdejší nominanti Směru do vysokých funkcí odsouzeni nebo vyšetřováni. Například bývalý speciální prokurátor Dušan Kováčik dostal osm let za přijetí úplatku a vynášení informací ze spisů. Před soudem pro podezření z korupce stojí i někdejší Ficův ministr financí, dnes guvernér Národní banky Slovenska Peter Kažimír.

Igor Matovič (OĽaNO), jenž se po volbách 2020 stal premiérem, pošlapal étos změny a pohřbil naději na slušnější politiku. Matovičova absolutně destruktivní politika a po pádu jeho vlády také neschopnost nového ministerského předsedy Eduarda Hegera (OĽaNO) otevřely dveře pro potenciální návrat Roberta Fica k moci.

Když před časem odešel ze Směru Peter Pellegrini a spolu s dalšími odpadlíky založil stranu Hlas, přešla k němu část voličů Směru. Zdálo se, že Robert Fico bude mít problém. Šéf Směru pochopil, že jediný voličský potenciál mu nabízí už jen prostředí extrému. Zradikalizoval svou rétoriku a dnes je už přímo k nerozeznání od fašistů a extremistů. Vedle toho začal neustále zpochybňovat vyšetřo-

vání kauz z období své vlády a útočit na samotné vyšetřovatele a vedení policie i Speciální prokuratury. Tyto tahy zafungovaly. Navíc Pellegrini ztrácí dech, a tak se část jeho voličů vrací zpět k Ficovi.

Před volbami, které se konají 30. září, tak Slovensko stojí na křižovatce. Hrozí mu vláda Směru s fašisty (strana Republika, která kromě jiného slibuje zakročit proti neziskovým organizacím) potenciálně doplněná například o stranu Jsme rodina. V čase probíhajících vyšetřování lidí spojených se Směrem si Fico potřebuje zajistit beztréstnost. A otevřeně mluví o krocích, které budou znamenat tvrdou pomstu. Pomstu demokracii, médiím, vyšetřovatelům a vůbec všem, kteří mu způsobili dnešní nepohodlí.

Ve volbách tedy půjde o hodně: o charakter státu, budoucnost demokracie na Slovensku a o udržení prozápadního ukotvení země. Protože když bude po volbách vládnout Směr s kýmkoliv dalším, nastoupí autoritářský režim a proruská politika. Nezbyvá než doufat, že se tento černý scénář po zářijovém hlasování nenaplní.

Marián Balázs

Autor byl v letech 2010 až 2012 šéfporadcem premiérky Ivety Radičové.

Černá je vlastně bílá. Jak se Orbán a Fico naučili táhnout za jeden provaz

Poprvé za existenci samostatného Slovenska předsedá tamní vládě, ač pouze úřednické, etnický Maďar – Ľudovít, respektive Lajos, Ódor. Nacionalisticky laděná vláda v Budapešti na něm ale nenechává niť suchou a naopak otevřeně podporuje opozičního slovenského národovce Roberta Fica. Fakt, že se Ódor stejně jako maďarský premiér Viktor Orbán hlásí k politické pravici, zatímco Fico je postkomunistický levičák, na tom nic nemění. Jak k této paradoxní situaci došlo? Jde o momentální výkyv, nebo dlouhodobou tendenci? A jak to lze obhájit před voliči?

Komu to do té doby nebylo jasné, přesvědčil se roku 2020. Tehdy se expremiér a neúspěšný kandidát na ústavního soudce Robert Fico (Směr-SD) definitivně zařadil do tábora fanoušků Viktora Orbána. Z opozičních lavic opakovaně plísnil slovenskou vládu za to, že „nebyla solidární“ s Maďarskem a Polskem, když se chtěly vyhnout tomu, aby se proplácení fondů z evropského rozpočtu podmiňovalo funkčním právním prostředím v členských zemích. Své projevy přitom Fico kořenil výrazy, které jako by vypadly ze slovníku maďarské vlády, včetně útoků na finančníka a filantropa George Sorose (maďarština už má pro užívání této standardizované slovní výplně výraz „soroszoni“, tedy „šorošovat“). A na rozdíl od roku 2018, kdy Fico během protestů po vraždě novináře Jána Kuciaka poprvé Sorosovo jméno veřejně použil coby argument, se mu po

dvou letech už nikdo nesmál. Odměny od Orbána se Fico dočkal se zpožděním až nyní, ale před nadcházejícími parlamentními volbami na Slovensku se mu může hodit. Loni v prosinci způsobil diplomatické pnutí maďarský ministr zahraničí Péter Szijjártó, když se s vůdcem Směru sešel během své oficiální návštěvy Bratislavy. Na společné tiskovce prohlásil, že si Fico „zaslouží úctu maďarských lidí a Maďarska“. Tedy nejenom občanů sousední země, ale i etnických Maďarů z jižního Slovenska, svých potenciálních voličů.

Hned poté, co byly v lednu ohlášeny zářijové předčasné parlamentní volby na Slovensku, dostal opozičník Fico nebývalý prostor v maďarské státní televizi, kde si pochvaloval, v čem všem si s Orbánem rozumí: v názorech na válku na Ukrajině a vyzbrojování napadené země, na sankce proti Kremlu, na Evropskou unii, na migraci. Vytyčil si též

TÉMA: Slovensko před volbami

cíl vytvořit na Slovensku tak stabilní vládu, jako má na jih od něj Orbánův Fidesz. Pro připomenutí – Orbán vládne v Maďarsku nepřetržitě od roku 2010 bez potřeby koaličního partnera a vyjednávání s opozicí. Po většinu doby se může opřít o ústavní většinu. To je v běžných demokratických podmínkách obtížně realizovatelný cíl.

Celosvětový lov

Zatím nejsilnější oficiální podpory zpoza jižních hranic se Robertu Ficovi dostalo letos v srpnu, bezprostředně poté, co Národní kriminální agentura zadržela někdejšího policejního prezidenta Tibora Gašpara. Tento vzdálený příbuzný stíhaného podnikatele Norberta Bödöra je dlouhodobě viněn z toho, že za jeho éry policií prorostla mafie. Odstoupit z funkce musel krátce po vraždě Jána Kuciaka

Na summitu v Bratislavě se před sedmi lety sešli (zleva) šéf Evropské rady Donald Tusk, premiéři Viktor Orbán a Robert Fico a předseda Evropské komise Jean-Claude Juncker. Pouze Orbán zůstává ve stejné funkci i dnes.

Foto: Wikimedia Commons/EU2016 SK

a jeho partnerky Martiny Kušnírové. Strana Směr, k níž měl Gašpar blízko už během své sporné kariéry, mu nabídla na své letošní kandidátce deváté místo, které se rovná jistotě zvolení.

Maďarský ministr Szijjártó toto všechno musí vědět, přesto si hned po Gašparově zadržení neodpustil komentář: postup slovenských bezpečnostních složek nahlíží v kontextu údajného „celosvětového lovu na politiky hájící národní zájmy, kteří se dostanou do konfrontace s mezinárodním liberálním mainstreamem“. I další členové Orbánovy vlády naznačovali, že Gašparovo zadržení je politicky motivované.

Může takto přímočarý pokus o zásah do vnitropolitického vývoje na Slovensku zafungovat? Ano, pro řadu Slováků je názor čelných maďarských politiků směřodátný. Viktor Orbán se podle průzkumu think-tanku Globsec na Slovensku těší vysoké popularitě, důvěřuje mu 48 procent Slováků, což je o pět procentních bodů více než v případě samotných Maďarů. Pro srovnání – u nás mu věří 28 procent občanů, v Polsku důvěra v něj od počátku války ochladla na pouhých 18 procent. Takže ano, před slovenskými voliči se vyplatí mít Orbána v zádech. Ani přízeň

předsedy maďarské vlády ale Směru nezajistí závatný přísun hlasů od slovenských Maďarů. Ti mají ještě v živé paměti, že nynější šampion slovenských volebních průzkumů byl v minulosti všechno možné, jen ne maďarofil...

Byl to totiž právě Robert Fico, za jehož vlády v roce 2007 slovenský parlament schválil deklaraci o neměnnosti Benešových dekretů, které se po druhé světové válce vedle německého obyvatelstva v českých zemích v omezené míře týkaly i Maďarů na Slovensku. Právě jemu dodnes Maďaři vyčítají zpřísněnou verzi jazykového zákona z roku 2009. A do třetice to byl také on, kdo prosadil na Slovensku zákaz dvojího občanství v reakci na Orbánovo rozdělování maďarských pasů příslušníkům diaspory. Zrovna tak mu mnozí nedokážou odpustit řadu kontroverzních výroků na konto studentky Hedvigy Malinové, která byla podle svých slov za bílého dne na ulici zbita, protože mluvila maďarsky.

Z nouze ctnost

Když tedy slovenští Maďaři oslyší přání Viktora Orbána a nepřeběhnou k Ficově straně, koho budou volit? Menšina, jež čítá bezmála deset procent populace země, není už od minulých voleb zastoupena v parlamentu. Je to proto, že slovenští Maďaři chtějí volit podle svého přesvědčení a světonázoru a na to, aby svými hlasy pomohli přes pěti-procentní volební práh alespoň dvěma ideologicky odlišným stranám, jich prostě není dost. A složení jednotné kandidátky vyžaduje příliš mnoho personálních i ideologických kompromisů.

Slovenští Maďaři si tak navykli volit „nemaďarské“ strany, a také za ně kandidují. V minulých volbách byl jejich favoritem Igor Matovič a jeho hnutí OĽaNO. Důvodů mohla být celá řada. Jedním z nich byla ale osobnost mladého politika Györgye Gyimesiho, který vedl na jihu Slovenska aktivní kontaktní kampaň. K Matovičovi měl poměrně blízko, ale nejenom k němu. Poslanec Gyimesi fungoval jako spojka mezi tehdejším slovenským premiérem Matovičem a Orbánem a byl to právě on, kdo stál na jaře 2021 za kontroverzním a zpackaným dovozem vakcíny Sputnik V na Slovensko. Nákup ruské očkovací látky si Igor Matovič vymohl navzdory koalici partnerům a zrealizoval ho díky Gyimesimu přes Budapešť. Sputnik si ale důvěru Slováků nezískal, vakcíny prošly nebo se rozdaly do ciziny a celé fiasko bylo posledním hřebíkem do Matovičovy premiérské rakve.

„Malý Orbán“, jak se Györgyi Gyimesimu také přezdívá, ale své ambice do koše spolu se Sputnikem nezahodil. Odešel z OĽaNO, utužil své vztahy s Budapeští a chtěl se stát politickým leadrem slovenských Maďarů. Těm se po letech třenic s odřenými ušima podařilo sloučit všechny politické směry a většinu relevantních osobností pod jednotnou kandidátku. Nápad zařadit na ni i Gyimesiho ale rázem celý projekt poslal ke dnu. Liberálové ze strany Most-Híd hned ze společné kandidátky vycouvali, s Orbánovým mužem nechtěli mít nic do činění. Maďarské subjekty tedy i letos kandidují dva, šance na vstup do parla-

mentu nemá podle průzkumů ani jeden a Gyimesiho politická kariéra je prozatím u ledu.

Maďarského premiéra to rozčarovalo, reagoval na to i u nás hojně citovaným výrokiem o neschopnosti slovenských Maďarů „pracovat pro vlast na odtržených územích“. Podle všeho Orbánovi vůbec nedochází, že jednou z rozhodujících překážek volebního úspěchu maďarské strany na Slovensku je on sám, stejně jako to, že jeho severní soused je suverénní zemí. Mimochodem – všimli jste si, jak umírněně na tento kontroverzní výrok, který de facto zpochybňuje slovenskou státnost a nezávislost, reagoval Robert Fico? Zkušený politik zřejmě potlačil vlastní instinkty ve prospěch budoucí spolupráce.

Rýsující se tandem Orbán–Fico právem budí obavy zastánců evropské integrace a liberálních svobod i obhájců nezávislé a celistvé Ukrajiny. Z pohledu Viktora Orbána jde ale o z nouze ctnost, Fico je jedna z posledních karet, kterou ve slovenské politické partii má. Jestli expremiér skutečně vyhraje volby natolik, aby mohl sestavovat vládu, přitom vůbec není jisté. I z jeho případného úspěchu ale bude nejspíš Orbán nakonec zklamán. Směr nejenže nebude mít ústavní, ale ani prostou většinu v parlamentu, a bude tak odkázán na blahovůli koalici stran. Na slovenském politickém kolbišti navíc bude mít protiváhu v osobě prezidentky Zuzany Čaputové, jejíž nástupce či nástupkyně vzejde z demokratického plebiscitu, a ne z hlasování vládě poslušných poslanců, jak je tomu v Maďarsku. Vybudovat na Slovensku iliberální systém orbánovského ražení nebude možné, rozhodně ne ze dne na den.

Orbán si s Ficem rozumí dlouhodobě, konvenují si. Jako premiéři spolu dokázali vždy poměrně konstruktivně spolupracovat. Oba jsou vůdcovské typy, mají stejně kladný postoj k prorůstání moci politické a hospodářské a despekt k institucím právního státu. Protože ale oba dlouhodobě mobilizují svůj elektorát pomocí nacionalistické rétoriky, zůstávalo to jejich voličstvu doposud spíš utajeno. Kromě osobních sympatií ale mají dnes oba politici společný geopolitický cíl. Brojí proti Evropské unii a podporují Kreml v jeho válce proti Ukrajině a de facto Západu. A to je dnes pro jejich voliče důležitější než věčné žabomyší národovecké vášně po slovensko-maďarské lince.

Jestli se Robert Fico znovu stane premiérem, obrátí kormidlem slovenské zahraniční politiky. V evropské politice a kuloárech bude i proto podobně izolovaný jako Viktor Orbán. Nejspíš si pak oba padnou do náruče. Vysvětlit ale voličům Roberta Fica, že jeho spojencem je politik, který nosí na fotbal šálu s mapou velkých Uher, nebude lehké. Stejně tak jako smířit orbánovce se Slovákem, který neoblomně hájí Benešovy dekrety. Voličům bude třeba po orwellovsku objasnit, že černá je vlastně bílá a nikdo nikdy nevěřil v opak. Nic není nemožné, Orbánovi i Ficovi se už podařily jinačí husarské kousky. Třeba přesvědčit své voliče, že pomoc napadané Ukrajině je vlastně válečné štváctví, zatímco jedinou cestou k míru je obhajoba zájmů kremelského agresora...

Jan Blažek

Kdo všechno je slovenským konzervativcem?

Konzervativní myslitele, kteří by chtěli spoluobčany uchránit před rizikem západního pokroku, najdeme v téměř každé politické straně na Slovensku. Dokonce i uskupení, jež oslovují zejména liberální voliče, mají na svých kandidátkách některé umírněné konzervativce.

Záběr slovenských konzervativců je zkrátka široký. Řadit mezi ně můžeme tradiční křesťanské demokraty, druhou stranu spektra obývají zase národovci ze Slovenské národní strany (SNS), kteří nemají daleko k Rusku. Za poslední roky se ale objevilo hned několik nových uskupení, která chtějí oslovit jejich voliče. Řeč je zejména o formacích Jsme rodina, Kotlebovci – Lidová strana Naše Slovensko (ĽSNS) a Republika. Patří sem dále hnutí Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OĽaNO), Demokraté či Modří. Do konzervativních vod se rovněž vydal trojnásobný premiér Robert Fico a jeho původně sociálnědemokratický Směr. Tento obrat má občas zvláštní rozměry, jako třeba když poslanec a nynější místopředseda strany Ľuboš Blaha ještě před devíti lety navštěvoval pochody hrdosti na

podporu LGBT komunity a nyní na pódiu řeční o „duhovém fašismu“.

Podobně jako v Polsku i na Slovensku je tak výrazná část politické scény konzervativní. Pro složení Národní rady mezi roky 2020 až 2023 to asi platilo mnohem více, než mnozí před volbami očekávali. Například ke schválení přísnější potratové legislativy chybělo jen málo. Navzdory očekávání tak nedochází k postupné liberalizaci politiky, jakou by občasný pozorovatel mohl usuzovat z toho, že Slovensko mělo už na rozdíl od Česka na premiérském i prezidentském postu ženu. Zároveň to ovšem automaticky neznamená, že slovenští politici věrně reflektují povahu tamní společnosti.

„Mnoho politiků se na slovenské politické scéně snaží svést na konzervativní vlně kvůli předpokladu, že hluboce konzervativní je i slovenská společnost. Tento předpoklad se však zakládá na mylném historizujícím pohledu, který na Slováky a Slovenky pohlíží jako na pobožné občany s konzervativním světonázorem,“ říká výzkumník Mikuláš Hanes ze společnosti NMS Research. „Ve skutečnosti je moderní slovenský národ mnohem liberálnější než jeho političtí představitelé. Z výsledků průzkumů na hodnotová témata, které v NMS pravidelně děláme, jasně vidíme, že i mnohé konzervativní strany jako Jsme rodina nebo OĽaNO mají poměrně liberálního voliče,“ doplňuje.

Sázka na defenzivu

Nicméně přesto, že samotní voliči jsou liberálnější než jejich volení představitelé, je Slovensko celkově konzervativnější než země, které leží na západ od Bratislavy. Dokládá to například sociologický průzkum, podle něž je většina Slováků proti manželství homosexuálních párů. Na rozdíl od Česka na Slovensku dosud neexistuje ani registrované partnerství. Navíc jak ukázaly rozsáhlé debaty v uplynulém volebním období, v konzervativních kruzích je také jistá poptávka po zpřísnění potratových zákonů.

Právě podobné otázky patří mezi hlavní agendu slovenských konzervativců. „Problémem je, že jsou to hlavně kulturně etická témata. To už přestává stačit,“ myslí si komentátor konzervativního deníku *Postoj* Jozef Majchrák. „Slovenští konzervativci, které bychom

Předseda KDH Milan Majerský se fotí s tradiční rodinou.

Foto: Facebook/krestanskidemokrati

mohli rozdělit na klerikální, národní a umírněné, se v drtivé míře shodují na tom, že liberalismus a jeho hodnoty jsou jednou z hlavních hrozeb pro naši společnost. Proto se terčem jejich kritiky stává možný pokrok v otázkách práv žen, reprodukčních právech a v problematice práv queer lidí," popisuje Hanes učebnicový ideologický spor. V něm konzervativci brání status quo, jelikož podle nich má blíže k ideálu, zatímco liberálové neúnavně sní o lepším světě, který možná nikdy nepříjde. Na Slovensku se defenzivní a reaktivní povaha konzervatismu projevuje v plném rozsahu.

Pro velkou část konzervativců pod Tatrami je liberalismus skutečně tématem, které podle jejich názoru může existenčně ohrozit celé Slovensko. Důkazem toho je například odpověď předsedy Křesťanskodemokratického hnutí (KDH) Milana Majerského v jedné z předvolebních debat na otázku, co je horší: zda korupce, nebo komunita LGBT. Majerský na tento dotaz nedokázal odpovědět kvůli tomu, že se podle něj jedná o obdobné „pohromy“. Za své vyjádření se později omluvil. Nicméně už jen fakt, že spontánně postavil korupci a sexuální menšiny na stejnou úroveň, naznačuje, že KDH, které bylo kdysi představitelem umírněného konzervatismu, se v blízké době do žádné spolupráce s liberály nepohne. A to ani v případě hrozby návratu Roberta Fica na post premiéra.

„Problémem je, že s polarizací společnosti a parlamentní absencí v minulosti umírněného KDH od roku 2016, kterému část voličů přebírali křesťanští aktivisté z Aliance pro rodinu na kandidátce OĽaNO, jako by ve společnosti došla poptávka po umírněném konzervatismu. Určitým usmířovacím krokem byla snaha o spolupráci KDH s koalicí PS/SPOLU před volbami v roce 2020, která však znamenala, že se do parlamentu nedostal ani jeden ze subjektů," vysvětluje Hanes. KDH tehdy pod vedením Alojze Hliny společně s dalšími spíše liberálními stranami uzavřelo pakt o neútočení v předvolební kampani. Výsledkem bylo, že šéf OĽaNO Igor Matovič, který se k tomuto paktu nepřidal, vyluxoval většinu nespokojených voličů a dosáhl na dnes těžko představitelných 25 procent hlasů.

KDH za strategii, jež zahrnovala spolupráci s liberály, zaplatilo nepřekročením pěti procent potřebných pro vstup do parlamentu. Tradiční strana se tak do Národní rady nedostala podruhé za sebou, existenčně ji to však nepoložilo.

Nicméně křesťanským demokratům se za třicet let samostatného Slovenska nepodařilo vytvořit monopol na věřícího voliče, ačkoliv tamní konzervatismus je s vírou do velké míry provázán. Navíc příklady ze zahraničí dokazují, že je možné tento typ voličů sjednotit v jednom táboře. „Důležitým faktorem je úloha církve a křesťanství na Slovensku, které s sebou typicky přináší konzervativnější hodnotovou orientaci. Jelikož jde stále o poměrně velkou společenskou skupinu, je i pro pragmaticky založené politické lídry poměrně atraktivní pokusit se ji oslovit, například prostřednictvím vyvolávání obav z migrace. Takto po roce 2015 konzervativní rétoriku převzal Robert Fico a jeho Směr a později, zvláště v čase vyostřeného období po homofobní vraždě v bratislavské

Zámecké ulici v roce 2022, i Igor Matovič," popisuje sociolog Dominik Želinský.

Absence silné strany

Křesťanským demokratům dělá v posledních letech problém hlavně konkurenční Křesťanská unie (KÚ), která je ve vysoké politice spojena zejména s hnutím OĽaNO Igora Matoviče. „KDH nebo kdysi SDKÚ se podle mě nikdy nestaly silnými stranami, protože byly ekonomicky příliš liberální a v zahraniční politice příliš proamerické. Nikdy tak nedokázaly oslovit ty křesťanské voliče, kteří měli levicovější a paternalistické názory a byli více skeptičtí k politice USA. Tito lidé volili SNS, HZDS a Směr," myslí si komentátor Majchrák.

Ten se dále domnívá, že konzervativní část spektra je v krizi personální i programové. „KDH je strana regionálních politiků, kteří mají problém zaujmout celoslovenskými tématy. KÚ je jen pár lidí, v podstatě nemají jiné téma než kulturně etické otázky, jako jsou potraty a registrované partnerství," vysvětluje.

Absenci silné konzervativní strany tak postupně využila nová populistická až krajně pravicová uskupení. Jejich zřejmě nejvýraznějšími zástupci jsou hnutí Jme rodina a postfašistická Republika. Ta vznikla na troskách ĽSNS Mariana Kotleby. „Jednou z odvrácených stránek části slovenského konzervatismu, která se spojuje s vírou, je revizionistický pohled na fašistický Slovenský štát, v jehož čele stál římskokatolický kněz Jozef Tiso. Není to univerzální postoj, je to však sentiment, který v části konzervativního spektra dodnes přetrvává," připomíná Želinský.

Chaos v konzervativních kruzích ostatně může vtipně ilustrovat i fakt, že zmíněný bývalý lídr KDH Alojz Hlina v letošních zářijových volbách kandiduje z poslední příčky listiny strany Svoboda a solidarita (SaS) Richarda Sulíka, která společně s Progresivním Slovenskem (PS) patří mezi liberální strany. Stejně tak se na kandidátce PS objevil evangelický kněz a teolog Ondrej Prostredník. Zkrátka i liberální subjekty na Slovensku kvůli personálním a programovým problémům dokážou přilákat konzervativní osobnosti. Mnozí totiž stále cítí, že střet konzervativců a liberálů není tím nejakutnějším problémem Slovenska.

Tím i po letech zůstává Roberta Fico, který v posledním roce předvedl úctyhodný comeback, když jeho strana podle preferencí vystoupila na první místo. Nedá se přitom očekávat, že by se proti němu a krajně pravicovému hnutí Republika, které by případně bylo ochotné podílet se spolu se Směrem na vládě, sešikovala celá politická scéna jako v roce 1998 proti tehdejšímu hegemonovi slovenské politiky Vladimíru Mečiarovi (HZDS). Doba se změnila a slovenští konzervativci, kteří pod vedením Mikuláše Dzurindy (SDKÚ-DS) tehdy byli hlavním integračním činitelem, se více bojí homosexuálních manželství než návratu člověka, za jehož vlády si jednotlivé vlivové skupiny rozparcelovaly Slovensko.

Filip Zelenka

Audit v poločase. Kdo má blíže k vítězství?

V letošním roce se vláda Petra Fialy (ODS) poprvé pustila do mnoha kroků, které Česká republika dlouhodobě potřebovala. Lze říci, že se konečně pokusila skutečně vládnout. Její bilance je však po roce a půl u moci velmi rozporuplná. Dva roky před volbami se tak ocitáme v pomyslném poločase. Opozice přešla do zcela destruktivní roviny, volí při tom poměrně účinnou taktiku i strategii. V jaké kondici se vlastně vláda i opozice nachází? A jak se začal projevovat nový prezident Petr Pavel?

Často kritizovaná vláda, jež se skládá z pěti stran, má samozřejmě za sebou i konkrétní úspěchy. Zvládá bezpečnostní a zahraničněpolitické výzvy. Řešila extrémní uprchlickou vlnu i problémy s vysokými cenami energií. Ocenit jde například i pokrok v rozvoji infrastruktury nebo prosazování opatrné důchodové reformy. Převládající pohled veřejnosti je ovšem k vládě velmi kritický, a to i u jejích voličů.

Nelze vládní koalici podezírat z toho, že by snad nevěděla, co se dělat má nebo které problémy vyžadují rychlé řešení. Různé koncepční dokumenty, veřejná vyjádření nebo plány, ke kterým se premiér i jednotliví ministři hlásí, jsou toho důkazem. Podstatné ovšem nejsou úmysly, ale reálné výsledky. A u nich se zdá, že pětikoalice mnoho svých hlavních cílů naplnit nedokáže, minimálně ne úplně.

Očekávaný pokrok v digitalizaci, debyrokratizaci a vyšší efektivitě státu se bohužel nekoná. Nedojde ani k zásadním reformám ve vzdělávání či vědě, což byly verbální priority všech vládních stran. Stav veřejných financí zůstává tragický navzdory úsporám a zvyšování daní.

Smutné je, že si každá koaliční strana zvolila několik oblastí, v nichž žádné potřebné změny nepřipouští. Za všechny uvedme tolik diskutované tiché víno v podání KDU-ČSL nebo kategorické veto na snížení počtu místních samospráv od hnutí STAN. Příkladem by se samozřejmě našlo více. Závěr je ale zřejmý: dobré úmysly narážejí na potřebu všech koaličních stran profilovat se na okrajových tématech. A brzdí je nízká schopnost prosazovat nutné kroky, způsobená buď malou dávkou odvahy, či nedostatkem schopných lidí.

Důsledkem pak bude další pokles preferencí koaličních stran. Menší část voličů může překročit příkop a opět volit Andreje Babiše a jeho hnutí ANO.

Ale i ti, kteří toho schopni nebudou, mohou k volbám jednoduše nejít. Toto riziko si možná lidé z vedení koaličních uskupení uvědomují, navenek ovšem nečiní nic viditelného pro to, aby pro ně nevýhodný kurz napravili.

Prezidentův opatrný nástup

Zásadní změnou na politické mapě bylo zvolení prezidenta Petra Pavla. Od jeho inaugurace uplynulo půl roku a již lze vidět, že je svou formou i obsahem čistou antitezí svého předchůdce Miloše Zemana. Zejména ona forma má významný vliv na zlepšování politické kultury v zemi. Ať už jde o výběr spolupracovníků, veřejná vystoupení, zahraniční cesty nebo vztahy s politickou reprezentací, ve všech těchto aspektech působí velmi pozitivně.

Zásadní rozdíl je i v konkrétních aktivitách. I když v období od března tohoto roku nebylo příliš mnoho příležitostí, jak dát z pozice prezidenta republiky najevo své

Petr Pavel se přátelsky zdraví s Petrem Fialou. Mezi prezidentem a vládou to zaskřípalo zatím pouze jednou, a sice v souvislosti s úpravou valorizací důchodů.

Foto: Vlada.cz

politické přesvědčení, prakticky ve všech případech volil Petr Pavel jen velmi mírnou angažovanost. Jmenoval čtyři ministry v rámci vládních obměn, aniž by navenek dával najevo jakékoliv zásadní námítky. Jde o správný přístup, nicméně po deseti letech s Milošem Zemanem se jedná o nečekanou a svého druhu překvapivou zdrženlivost.

Jediným konfliktem, který se současnou vládou měl, byla novela zákona o důchodovém pojištění. Jde o zásadní změnu, jež brzdí valorizace penzí a zpřísňuje pravidla pro předčasný odchod do důchodu. Vláda ji prosadila po těžkých konfliktech s opozicí. Prezident u jejího podpisu váhal, odkládal jej, aby ji nakonec podepsal. Ve výsledku se ocitl v konfliktu s celou Poslaneckou sněmovnou. Opozice ho kritizuje za podpis, vláda za zbytečné zdržení, které způsobilo odklad platnosti novely. Podivné zdůvodnění pak naznačovalo, že nešlo o promyšlenou strategii, ale o projev nepřipravenosti a slabosti Pavlova týmu.

Samostatnou kapitolou je prezidentova pravomoc navrhopvat a po schválení Senátem i jmenovat nové ústavní soudce. Petr Pavel sliboval, že tento proces bude maximálně odborný a transparentní, obklopil se celou řadou odborníků. Přesto mezi jinými nominoval i soudce Roberta Fremra, experta na trestní právo, uznávaného i na mezinárodní úrovni. Před schvalováním v Senátu ale vyšly najevo skutečnosti o jeho působení před rokem 1990, které ho stavěly do velmi nelichotivého světla. Senát nominaci schválil, zpráv o Fremrových předlistopadových rozsudcích ale přibývalo. Prezident jmenování odložil a soudce Fremr se své nominace záhy vzdal. Kontrast mezi deklarovanou odborností či transparentností a tímto výsledkem byl výrazný. Prezidentova motivace byla bezesporu pozitivní – šlo o snahu mít co nejlepší kandidáty. Systém ovšem selhal a působil tak, že se prezident za odborníky spíše ukrývá.

Z hlediska celého Pavlova mandátu jde ovšem spíše o epizodní momenty. Podstatné bude, jak se prezident zachová ve chvíli, kdy bude nucen vykonat zásadní rozhodnutí, která nepůjde ukrýt za odborné komise či nějakou střední cestu. Jedná se třeba o jmenování možných kontroverzních ministrů, premiéra či celé vlády. A žádná ze současných epizod nedává voličům zcela jasnou představu, co by v takovém případě dělal.

Vyhlídky do budoucna

Obě strany ve sněmovní opozici, tedy ANO a SPD, musejí v současných podmínkách pracovat v dlouhodobém horizontu. Jednota vládní koalice a její pevná většina 108 hlasů totiž znamená, že se tyto subjekty mohou pouze chystat na nové volby, které budou velmi pravděpodobně až za dva roky. Zvolily proto logické a z jejich pohledu efektivní strategie, jak přečkat volební výsledek z roku 2021.

Hnutí ANO má svou taktiku poměrně jednoduchou. Jde o plošnou, úplnou kritiku jakéhokoliv vládního rozhodnutí. To doplňují prakticky kontinuální obstrukce jednání sněmovny, kde se důležité materiály prosazují až s pomocí obcházení jednacího řádu. Předseda hnutí Andrej Babiš zůstává mimo hlavní debatu, což je důsledek snahy o na-

pravení jeho obrazu po porážkách ve sněmovních i prezidentských volbách. Je nutno dodat, že i jeho občasná mediální nebo parlamentní vystoupení zřetelně připomínají všechna negativa, která jako premiér v minulosti měl.

SPD Tomia Okamury se v posledním roce dále radikali-
zuje. Obsah sdělení hnutí ve sněmovně, v médiích i na sociálních sítích naplno přebírá proruský narativ. Platí to nejenom pro otázky zahraniční politiky, ale i například ve vztahu k Ukrajincům žijícím v České republice. Důvod je i v tomto případě zcela pragmatický. Posledních několik let v tuzemské politice dalo příležitost k růstu extrémních politickým silám, které se profilovaly jak na covidové pandemii, tak i na tématu ruské invaze na Ukrajinu. Tyto síly nemají parlamentní zastoupení, ale mají určitou podporu v okrajových segmentech české veřejnosti. Okamurovo protestní hnutí si takovou konkurenci nemůže dovolit, proto vyvíjí veškeré úsilí, aby tyto hlasy získalo.

Přístup obou opozičních stran je tím ovšem ve vzájemném rozporu. Hnutí ANO se snaží zakrýt svůj obraz z minulosti a lákat nové voliče, SPD se naopak radikali-
zuje a ocitá se plně v extrémní rovině. To znamená, že v případě svého úspěchu v příštích volbách budou obě strany méně kompatibilní, než byly ve dvou předcházejících obdobích.

Další sněmovní volby mají být v roce 2025. Jejich výsledek samozřejmě odhadnout nelze, hlavní scénáře jsou ovšem poměrně jasně popsatelné. Především je poměrně zřejmé, že na politické scéně nevznikne nějaké nové významné uskupení, které by v těchto volbách dokázalo uspět. Politické spektrum je plně obsazené. Šanci nemá ani bývalý šéf TOP 09 Miroslav Kalousek, současný ostrý kritik vlády, o jehož politických ambicích se velmi spekuluje. Autor je přesvědčen, že vývoj po roce 2025 se bude odehrávat na půdorysu současných parlamentních sil.

Ve vládním táboře lze čekat rozchod Pirátů a hnutí STAN, ke kterému již fakticky došlo. Oba subjekty budou zkoušet své štěstí samostatně a pokud nedojde k novému skandálu, mají relativně vysoké šance přežít. Koalice SPOLU naopak vydrží, i když určitě dojde k přerozdělení sil mezi jejími členy. Preference vládní pětikoalice v součtu klesají, ale ne tragicky. Dá se předpokládat, že ve druhé polovině volebního období budou jednotlivé strany na svém růstu pracovat více než nyní. Šance, že pětikoalice svou většinu za dva roky obhájí, nejsou nulové.

Proto jsou jen dva reálné scénáře. Když vládní koalice získá alespoň 101 poslaneckých mandátů, bude s přerozdělenými silami pokračovat. Pokud ale budou mít většinu křesel ve sněmovně hnutí ANO a SPD, nastane zásadní problém. A v něm bude hrát klíčovou roli prezident Petr Pavel. Na spekulace je samozřejmě času dost, za dva roky se může stát mnohé. Podstatné je to, že česká politika zůstává rozdělena zásadním příkopem. Jeho jednu stranu tvoří vláda, chybující a kontroverzní, přesto však funkční a v mnoha ohledech úspěšná. A druhá se skládá z nekompatibilního bloku extremistů a populistů. Nezbyývá než doufat, že si ti první svou odpovědnost plně uvědomí.

Antonín Berdych

Německo už nemá v EU rozhodující vliv, jeho postavení naopak oslabuje

Německo je s 80 miliony obyvatel a výkonnou, průmyslově a exportně orientovanou ekonomikou jednoznačně nejsilnější členský stát Evropské unie. Z hospodářského hlediska tomu tak bylo od konce 60. let; od německého znovusjednocení v 90. letech pak nemůže být o jeho hegemonii pochyb. Přesto se Německo obvykle nechová jako země, která by chtěla ukazovat směr a tlačit na ostatní, aby ji v pochodu tímto směrem následovaly.

Německý kancléř Olaf Scholz během kampaně před volbami do Spolkového sněmu v roce 2021.

Foto: Wikimedia Commons/ Michael Lucan

Ačkoliv se Němci do značné míry oprostili od poválečného pocitu viny a zejména v posledních desetiletích se významně emancipovali, nechovají se tak, jako by na sebe toužili vzít vůdčí úlohu. Německý leadership v EU se nekoná, mimo jiné i proto, že Němci v poslední době stále více inklinují k ochraně vlastních „národních zájmů“.

Programový projev kancléře Olafa Scholze pronesený koncem srpna loňského roku na Karlově univerzitě měl podle všeho být ukázkou, že se Německo přece jen, i když bez valného nadšení, hodlá zhostit úlohy lídra v době vyhrčeného mezinárodního napětí a s ním spojených ekonomických turbulencí. Nic z toho však nebylo. Němci jen váhavě a bez jasné vize posilovali vojenskou podporu Ukrajině. Politicky na tom nic nevydělali. Nepřišli ani se zásadním plánem na oživení evropské ekonomiky, ani s reformou energetického trhu. Naopak slepě lpěli na odmítání jaderné energetiky, které je dnes pro smích stále většímu počtu zemí světa.

Na jedné straně je zřejmé, že Evropa nemůže čekat leadership od slabého kancléře, který neumí ani ukočírovat hádky uvnitř své nesourodé koalice socialistů, liberálů

a zelených. Na druhé je stejně zřejmé, že jeho velmi vážená a uctívaná předchůdkyně Angela Merkel se zpětně zdiskreditovala jak naivní vírou v poctivou spolupráci s Ruskem i po anexi Krymu v roce 2014, tak odklonem od jaderné energie. Oba tyto přehmaty významně ovlivnily politiku EU a vtáhly celý blok do problémů, které by bez tohoto německého přičinění mohly být menší a řešitelnější. Její nesmírné humanitární gesto z roku 2015, jímž otevřela zemi milionu syrských běženců, je dnes součástí pod-

houbí, na kterém vzkvétá ultrapravicová Alternativa pro Německo (AfD), jež představuje hlavní hrozbu německému establishmentu.

Zadřený francouzsko-německý motor?

Málokdy se v historii EU stalo, že by se Francie a Německo, klíčový tandem evropské integrace, ocitly v několika stěžejních otázkách na opačných pólech názorového spektra. Nyní se to děje ohledně jaderné energetiky. Paříž se postavila do čela jaderného klubu, k němuž se hlásí už 14 z 27 členských států. Německo vzdoruje z ideologických důvodů, kvůli zeleným ve vládě, a také z jisté setrvačnosti. Důsledkem je odkládání klíčových rozhodnutí například o podpoře výstavby jaderných elektráren z evropských peněz. A to v době, kdy se dostupnost a cena nefosilních energií stává měřítkem konkurenceschopnosti ve světovém měřítku.

Německo tradičně hrálo v EU a zejména v eurozóně úlohu policajta, který nekompromisně píská, pokud někdo poruší pravidla paktu stability a růstu, zejména pak tříprocentní rozpočtový deficit. Nyní, když se mají členské státy vrátit po rozvolnění vyvolaném covidovou a energetickou krizí k fiskální disciplíně, staví se Paříž na zadní. Poukazuje na to, že nová globální situace vyžaduje vynalézavá

řešení, kterým nevyhovuje svěřací kazajka Berlínem protežovaných pravidel. I zde stojí Francouzi a Němci proti sobě.

Další významné rozdíly lze vysledovat na postoji vůči ruské agresi. Zatímco Německo se po počátečním (i průběžném) váhání stalo hlavním evropským dodavatelem zbraní a munice ukrajinské straně, Francie se přes všechnu rétoriku drží v tomto směru trestuhodně zpátky. Jako by Němci lépe rozuměli tomu, co se děje na východě kontinentu, i kvůli své vlastní nedávné trpké zkušenosti s úzkou vazbou na režim ruského prezidenta Vladimira Putina. Odtud ostatně vzešla i německá Zeitenwende (epochální změna), která však zatím nenese valné ovoce.

Francouzi mají jinou historickou zkušenost a tolik to neprožívají. Horují zároveň a poněkud paradoxně pro společnou evropskou obranu, pro budování unijních ozbrojených sil a co nejtěsnější propojení evropského obranného průmyslu. Německo jen nepřesvědčivě přitakává a pokukuje přitom po Spojených státech, co ony na to. Bylo tomu tak v posledních desetiletích pořád, ale s válkou za evropskými humny a hrozbou návratu Donalda Trumpa do Bílého domu se tyto věci staly daleko naléhavějšími a kontroverznějšími.

Navzdory popsaným neshodám a sporům je zřejmé, že Francie a Německo se ohledně řady aspektů vývoje a budoucnosti evropské integrace nadále shodují. Kancléř Scholz se v nedávném projevu v Evropském parlamentu vyslovil pro geopolitickou roli EU, pro posílení společného obranného průmyslu, pro vnitřní reformy, které by Unii učinily pružnější a průraznější na světové scéně. Jeho výroky o „průmyslové revoluci“ v EU se velmi podobaly vizím francouzského prezidenta Emmanuela Macrona o „nové evropské průmyslové politice“. Kancléř mluvil o klíčové roli EU při obnově ukrajinské ekonomiky, ale také o pomoci při rozvoji afrického kontinentu. Což je v souladu s Francií.

Nezapomínejme, že francouzsko-německý tandem není nějakou novinkou, ale zaběhnutým, dobře promazaným mechanismem. Od roku 1963, tedy šest desetiletí, se pravidelně scházejí představitelé vládních úřadů obou zemí a vedou obsažný a podrobný dialog, bez ohledu na změny a posuny v politické rovině. Neustálá, mnohdy každodenní interakce a koordinace ministerstev a dalších úřadů na všech úrovních nemá v bilaterálních vztazích mezi evropskými státy obdoby, možná s výjimkou Beneluxu. Oslavy 60. výročí podpisu Elysejské smlouvy letos v lednu nebyly formalitou, ale připomenutím tohoto mimořádného pouta, které je klíčovým pilířem dlouhodobého míru v Evropě.

Ke stabilitě francouzsko-německých vztahů přispívá zejména obrovská obchodní výměna (165 miliard eur, tedy více než 4,23 bilionu korun v roce 2021) i fakt, že Německo je dnes ve Francii hlavním investorem. Jeho 4500 podniků zaměstnává 325 000 Francouzů, zatímco v 5700 francouzských podnicích usazených v Německu pracuje 400 000 lidí. Vedle ekonomického fundamentu funguje i lidský rozměr – 89 procent Francouzů má dobré mínění o Němcích; naopak je to 83 procent. Kéž by to platilo i pro další země.

Trhliny, které se objevily v poslední době, a z nich pramenící vzájemná podrážděnost negativně ovlivňují tvorbu evropské politiky i legislativy. Spíše než krize to však vypadá jako únava z komplikovaného kontextu a ztráta elánu. Považujeme ji proto za přechodný jev, který zásadně nemění zájem obou zemí na spolupráci a posilování evropské integrace. Ačkoliv si Macron a Scholz zjevně příliš nerozumějí, jsou odhodláni dál spolupracovat. Jinou možnost vlastně ani nemají.

Nemocný muž Evropy?

Francii by se nepochybně líbilo, kdyby jako kdysi vymýšlela orientaci evropské integrace a Německo „drželo hubu a krok“ – a platilo. Ty doby jsou však v nenávratnu. Kdo sleduje hlasování v Radě EU, vidí nejrůznější okamžitá či trvalejší spojení. Dělení členských zemí na jih a sever, východ a západ, nové a staré, katolické a protestantské, chudé a bohaté je ošidné a obvykle už neplatí. Což znamená, že by Unii neprosperovala nějaká výraznější vůdčí osobnost opírající se o ekonomickou váhu své země. Prezident Emmanuel Macron jí do jisté míry je, ale jeho počínání na mezinárodní scéně je často natolik sebevědomé, že ostatním členům s Německem v čele spíše vadí, než vyhovuje.

Německo se dnes musí především postarat samo o sebe, protože v EU není nikdo, kdo by mu s tím zásadně pomohl. Musí zastavit pokles průmyslové výroby, oživit export, zaujmout zbytek světa svou nabídkou. Zdokonalit služby, obnovit chátrající infrastrukturu, oprostit se od administrativních zátěží, zpružnit vědu a výzkum. Vytvořit podmínky pro zvyšování životní úrovně svého obyvatelstva. Ano, je to tak, Německo se pomalu stává nemocným mužem Evropy. Se všemi důsledky jak pro vlastní ekonomiku a populaci, tak pro země na něm hospodářsky závislé, jako je Česko, a jejich obyvatelé.

Aniž jsme si to jako bezprostřední sousedé řádně uvědomili, v německé společnosti dochází k přerodu, který může mít pro budoucnost neblahé důsledky. Průzkumy ukazují, že v regionech bývalé NDR zvítězí v příštích volbách ultrapravicová strana AfD, která by se posléze mohla stát druhou největší politickou silou ve Spolkovém sněmu. Zatím zajisté nehrozí, že by se po příštích volbách ujal moci, protože se všichni ostatní spojí proti ní. Její masová přítomnost na politické scéně však nepochybně zkomplikuje nejen sestavování koalic, ale také negativně ovlivní celkovou náladu ve společnosti.

Alternativa pro Německo se přitom zatím nejvíce jeví jako taková ta krajní pravice, která se po příchodu do vyšších pater moci „zcivilizuje“, jako třeba Bratři Itálie, a v tichosti opustí krajní názory. Její představitelé bez skrupulí bagatelizují odkaz hitlerovského nacismu, stejně jako se netají obdivem k Vladimíru Putinovi. Politici „klasických“ německých politických stran by se měli zmobilizovat a začít se zabývat právě těmi problémy, jejichž dlouhodobé neřešení přivádí lidi k podpoře AfD.

Německo je jedním z 27 členských států EU, se stejnými právy a povinnostmi jako ostatní včetně těch nejmenších.

Právě kvůli jeho minulosti bylo společenství rigidně koncipováno jako spolek rovných. Takové Německo hraje v EU šest desetiletí konstruktivní roli. Má velkou sílu a vliv, ale nemůže a ani nechce ostatní válcovat.

Nemá tedy smysl obviňovat německou vládu z úmyslu z EU vytvořit „čtvrtou říši“, jako to dělá šéf polské vládní strany PiS Jarosław Kaczyński. Smysl má naopak bránit příchodu neonacistů, kteří by takový úmysl mohli jed-

nou mít. Ne jezdit na schůze AfD, jak má ve zvyku český exprezident Václav Klaus, ale rozvíjet konstruktivní vazby i dnes už pěkně košatou tradici přeshraničních styků, zahájenou v roce 1989. Kdo jiný než my nebo Poláci by měl vědět, co to znamená německý demagogický nacionalismus. Nepřejme si ho.

Karel Barták

Marxův obdivovatel chce být rakouským kancléřem

Když starosta dolnorakouské obce Traiskirchen Andreas Babler ohlásil úmysl vést rakouskou sociální demokracii, většina pozorovatelů to považovala za pokus o vtip. Nicméně v červnu tohoto roku si jej spolustraníci k překvapení mnohých zvolili za nového kormidelníka. Dokáže příznivec Karla Marxe vyvést socialisty z krize?

Od posledních parlamentních voleb na podzim 2019 bylo jen otázkou času, kdy opoziční rakouská sociální demokracie (SPÖ) vymění historicky první ženu v čele strany za někoho jiného. Pamela Rendi-Wagner tehdy dovedla SPÖ k nejhoršímu výsledku v dějinách. Přesto tvrdila, že směřování socialistů je správné a nebude trvat dlouho a strana bude opět úspěšná.

Pamela Rendi-Wagner jako první žena v čele rakouské sociální demokracie příliš neuspěla.

Foto: Miroslav Šepták

Nakonec zůstalo jen u slov. Sociální demokracie nedokázala profitovat z nesouhlasu části veřejnosti s protipandemickými opatřeními vlády. Větší přízeň voličů nezískala ani vymezováním se vůči kabinetu kancléře Karla Nehammera (Rakouská lidová strana, ÖVP) kvůli rostoucí inflaci.

Východisko z krize mělo přinést hlasování členské základny o novém předsedovi strany. Vedle Pamely Rendi-Wagner se o přízeň ucházel ještě její vytrvalý kritik, burgenlandský zemský hejtman Hans Peter Doskozil. Třetí z kandidátů Andreas Babler vstupoval do stranického klání v pozici outsidera. Starosta dolnorakouské obce Traiskir-

chen, známé utečeneckým táborem, patří mezi představitele levého křídla. Sám o sobě kdysi řekl, že je od mládí marxisticky orientovaný. Proto ho mnozí považují za příliš radikálního.

Šokující dohra

Vzpomínané hlasování členské základny skončilo v květnu prvním překvapením. Nejméně hlasů obdržela stávající předsedkyně, čímž skončila neúspěšná éra první ženy v čele SPÖ. Na následném sjezdu strany se o uvolněné křeslo ucházela dvojice Doskozil-Babler. Dne 3. června sociální demokracie oznámila, že delegáti zvolili někdejšího ministra obrany Doskozila novým předsedou strany. Babler uznal svoji porážku a pogratoval vítězi.

O dva dny později zveřejnila SPÖ šokující zprávu. V důsledku chyby při sčítání došlo k záměně hlasů obou kandidátů. Předsedou byl tudíž zvolen Babler, a nikoliv Doskozil. Událost hodná absurdního divadla symbolicky zakončila nečekanou cestu outsidera do čela nejstarší politické strany v zemi pod Alpami.

Teprve v posledních týdnech se rakouská veřejnost může seznámit s názory a vizemi dosud jen komunálně známého politika. Babler sice nezpochybňuje členství Rakouska v Evropské unii, nicméně na její vývoj nahlíží kriticky. Svého času ji označil za nejagresivnější zahraničněpolitický vojenský spolek. Tento výrok dnes sám označuje za přehnaný.

Nový předseda SPÖ patří mezi zastánce silného státu. Volá po stanovení horní cenové hranice například u nájmů či energií. Prosazuje snížení nebo v krajním případě zrušení daně z přidané hodnoty u potravin. Dále zamýšlí v Rakousku znovu zavést v roce 2008 zrušenou dědickou daň či zdanit vlastníky velkých majetků.

Kontroverzní je rovněž další Bablerův požadavek na zavedení 32hodinového pracovního týdne při zachování stávajícího mzdového hodnocení, který mimochodem bezvýhradně nepodporují ani v Rakousku vlivné a sociální demokracii blízké odbory.

Bez velkých šancí

Z výše uvedeného vyplývá, že Babler chce SPÖ výrazněji prezentovat jako sociální alternativu vůči konkurentům z pravého středu, tedy lidovcům (ÖVP) a Svobodným

(FPÖ). Cílí především na příznivce Zelených a dosavadní nevoliče. Zároveň chce zabránit odlivu hlasů ke komunistům.

Taková strategie má jen malé předpoklady k úspěchu. Sociální demokracie by měla vsadit na někoho mladého, „neokoukaného“. Nabízí se například předseda dolnorakouské zemské organizace pětatřicetiletý Sven Hergovich, který by se s větší vervou a dynamikou mohl pustit do tématu vzrůstajících každodenních nákladů. Nicméně k tak radikální změně nemá SPÖ odvahu, čímž propásala šanci prezentovat se jako svěží vítr v rakouské politice.

Pozornost socialistů a jejich konkurentů se upírá k příštím roku, kdy se v Rakousku konají dvojce důležité volby. V červnu půjde o europoslanecké mandáty, na podzim se strany utkají o křesla v celostátním rakouském parlamentu. Babler již dnes varuje před vytvořením koalice lidovců a Svobodných. Není však vyloučeno, že v případě prohry se sociální demokracie spokojí s rolí juniorního partnera ve vládě vedené Svobodnými. Třebaže sama tuto variantu jednohlasně vylučuje, v povolební situaci může dojít k náhlému i nečekanému obratu.

Jisté je jedno. Andreas Babler má jediný cíl – vyhrát volby a stát se spolkovým kancléřem. Pokud se mu to povede, bude to obrovské překvapení. Obdivovatel Karla Marxe není charismatickým lídrem ani vynikajícím řečníkem a jeho vizi budoucího směřování Rakouska dnes nepřijímají zdaleka všichni potencionální příznivci sociální demokracie.

Miroslav Šepták

Kampaň na steroidech. Jak se bojuje o hlasy polských voličů

Již 15. října se v Polsku odehrají parlamentní volby. V nich proti sobě stanou dva hlavní tábory – vládnoucí Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńskiego a opoziční Občanská koalice (KO) vedená Donaldem Tuskem. Část komentátorů tvrdí, že tentokrát půjde o všechno, podobné hlasy ovšem bylo možné slyšet před každými volbami od roku 2005. Navíc v Polsku posledních osmnáct let na obrazovkách stále dokola sledujeme souboj Tuska s Kaczyńským, až to připomíná časté reprízy seriálu *Čtyři z tanku a pes*. Ačkoliv mají Poláci osvědčené seriály evidentně rádi, letošní volební klání se odehrává ve specifických podmínkách.

Podle ústavy jsou polské volby všeobecné, rovné, proporcionální, přímé a tajné. To je malá násobilka demokracie, která by více než třicet let po pádu komunismu ve střední Evropě už neměla vzbuzovat nejmenší pochybnosti. V případě blížícího se hlasování se však poprvé v nejnovějších polských dějinách nebezpečně blížíme k hranici, kdy kapacita těchto pojmů, jež by měly vymezovat nezpochybnitelné rámce volebního procesu, přestane stačit. A není to náhoda.

Rovné šance kandidátů má zaručovat mimo jiné objektivita novinářů soustředěných kolem veřejnoprávních médií. *Polská televize* spolu s redakcí *Polského rádia* je však dnes všeobecně považována za dosti primitivní a neotesanou hláskou troubu vládní propagandy, v níž se nikdo předstírat neutralitu ani nepokouší. Mediální analytici se vlastně shodují na tom, že náplň práce této obrovské informační mašinerie je neustálé, systematické a plánované napadání protivníků vlády, snaha obvinít je

Známé tváře PiS pěkně pohromadě. Zleva: někdejší maršálek Sejmu Marek Kuchciński, prezident Andrzej Duda, šéf strany Jarosław Kaczyński, bývalý maršálek Senátu Stanisław Karczewski a premiér Mateusz Morawiecki.

Foto: Wikimedia Commons/Rafał Zambrzycki

z nepoctivosti, zrady nebo „antipolskosti“ a znechutit je voličům.

Snahy vládní strany PiS převzít kontrolu nad mediálním prostorem ve stylu maďarského premiéra Viktora Orbána se přitom neomezují jen na politizaci veřejnoprávního rádia a televize. Polská rozhlasová a televizní rada dokáže účinně znepříjemňovat život také nezávislým redakcím. Pravděpodobně jen díky ostré reakci amerických diplomatů nedošlo k omezení činnosti stanice TVN spadající do koncernu Discovery, která je k vládě kritická. Již počátkem března 2021 navíc polský naftový koncern Orlen koupil společnost Polska Press. Takto se vládě podléhající ropná společnost (!) stala pod heslem „repolonizace“ médií majitelem vydavatelské skupiny, která soustředí asi dvacet lokálních deníků, sto týdeníků a šest set internetových portálů.

Pochybné referendum

Navzdory obrovským nákladům a drtivé převaze v mediálním prostoru má však vládnoucí strana daleko k tomu, aby si zajistila podporu v dostatečné výši, a tím i jistotu, že se udrží u kormidla. Převaha PiS nad jeho hlavním konkurentem Občanskou koalicí dosahuje pouhých několika procent. V posledních týdnech se objevily dokonce i průzkumy, které přiznávají vítězství spojeným opozičním silám (tedy včetně Lewice a předvolební koalice Třetí cesta).

Pokusem dostat se z patové situace bylo napření veřejných prostředků do informační kampaně ohledně zvýšení

dávky vyplácené v rámci vládního vlajkového programu Rodina 500 plus (z 500 na 800 zlotých vyplácených na každé dítě od 1. ledna 2024). V polovině června odstartovala série více než dvaceti setkání vládních představitelů s občany ve formě pikniků, které s blížícími se volbami formálně neměly nic společného. Každá taková akce však státní pokladnu vyjde na sto tisíc zlotých a mnohdy i více.

Další nápad PiS, jak účinně obejít výdajový limit na kampaň

(32 milionů zlotých na volby do Sejmu a necelých 7 milionů na volby do Senátu pro každý zaregistrovaný volební výbor), byla informační kampaň k referendu, které se bude konat společně s parlamentními volbami. Ponecháme-li stranou politickou tendenčnost otázek tohoto referenda, je třeba uznat, že tento vládní manévr – opět okoukaný od Orbána – se může ukázat neobyčejně účinný. Pokud jde totiž o kampaň před plebiscitem, polské zákony výdaje nijak neomezují.

Vážné pochybnosti vzbuzuje i samotná organizace referenda. Opoziční strany vyzývají k jeho bojkotu, který je však v případě spojeného hlasování mnohem obtížnější realizovat. Jedinou možností, jak se zúčastnit parlamentních voleb, ale zároveň ignorovat referendum, je odmítnout přijmout hlasovací lístek do referenda a nechat na volebním seznamu zaznamenat, že si volič nepřeje se této části hlasování zúčastnit.

Případná absence takového záznamu vytváří prostor pro manipulaci (a společenská důvěra je v Polsku již teď kriticky nízká), záměrné odevzdání prázdné obálky se zase započítá do volební účasti, čímž přispěje k potenciální platnosti referenda. Vedlejším efektem „bezpečného“ bojkotu je ovšem možnost vytvořit na jeho základě seznam lidí, kteří nesdílejí postoje vlády. V praxi se tedy objevuje obava, že tímto způsobem dojde k narušení tajnosti voleb, což by se mohlo stát záminkou pro jejich zneplatnění.

Nepohodlný návrh

A není to jediná obava spojená s formální stránkou hlasování. Další problém se týká zásady proporcionality. V celém Polsku je 41 volebních okrsků, v nichž se volí celkem 460 poslanců dolní komory. Počet voličů, kteří v nich žijí, se však neustále mění. Takže mandáty, jež na jednotlivé

okresy připadají, by se měly před každými volbami aktualizovat, aby byla pokud možno dodržena ústavní zásada proporcionality. Státní volební komise se s takovým požadavkem a příslušným návrhem obrátila na Sejm již v říjnu 2022. Ačkoliv poslední úprava počtu mandátů proběhla před více než dvanácti lety, vládní tábor žádost ignoroval.

V opačném případě by přizpůsobení počtu mandátů aktuálnímu počtu obyvatel vedlo ke zvýšení reprezentace poslanců z největších liberálních městských okrsků, jako jsou Varšava, Poznaň či Vratislav. Bylo by to samozřejmě na úkor vylidňujících se oblastí, v nichž se nacházejí bašty PiS. Aby byla celá věc ještě pikantnější, je třeba poznamenat, že dokonce i Jarosław Kaczyński se poprvé rozhodl „opustit“ Varšavu a bezpečně kandidovat v tradičně konzervativním kieleckém okrsku, kde se dá získat šestnáct mandátů.

Všechny výše uvedené argumenty samozřejmě nemění nic na tom, že výsledky voleb budou představovat

bezprostřední obraz preferencí voličů. Nelze také hovořit o jakémkoliv riziku masového falšování. Je však těžké ubránit se dojmu, že počet faulů, laciných triků a projevů prachšprosté politické vychytralosti současných vládních kruhů začíná být natolik vysoký, že v součtu opozičním stranám evidentně ztíží dosažení výsledků, které by za jiných podmínek byly v jejich možnostech.

Množství kroků, které v tomto ohledu podniká Kaczyńskiho skupina, i objem veřejných prostředků investovaných do boje o volební výsledek, napovídají, že se PiS vážně obává ztráty moci. A v tomto případě se skutečně může ukázat, že se v blížících se polských parlamentních volbách hraje o všechno. Přinejmenším pro ty, kdo mají důvod panicky se bát ztráty imunity.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Úplně jiná. Změní Konfederace polskou politiku?

V diskusích o letošních polských parlamentních volbách se téměř vždy objeví zmínka o politickém uskupení Konfederace. Černý kůň volebního klání sice nemíří za vítězstvím, sestavit bez jeho pomoci vládu ale může být po 15. říjnu, kdy se hlasování uskuteční, téměř nemožné. Často se v českém prostředí Konfederace označuje jako antisystémová, krajně pravicová, proruská nebo ultrakonzervativní. To všechno alespoň částečně platí. Abychom ale celý fenomén lépe pochopili, je nezbytné se na něj podívat zblízka.

Konfederace v dnešní podobě vznikla v roce 2019 před volbami do Evropského parlamentu jako konglomerát několika již zavedených politických subjektů. Za prvé se jedná o lidi sdružené kolem excentrického libertariána Janusze Korwin-Mikkeho, který je na polské politické scéně přítomen od počátku transformace.

Korwin-Mikkeho jsme zaznamenali i v českých médiích, když v roce 2017 jako europoslanec prohlásil, že ženy by měly vydělávat méně peněz, protože jsou hloupější. Jeho různé strany získávaly až na výjimky (jako byly třeba evropské volby v roce 2014) podporu mezi jedním až čtyřmi procenty. Byly tradičně oblíbené mezi mladými muži, kteří se vzhledli v ekonomickém liberalismu či libertarianismu. Skutečnost, že v Evropském parlamentu seděl Korwin-Mikke ve stejné frakci jako tehdejší předseda Svobodných Petr Mach, o leččems vypovídá.

Za druhé tvoří Konfederaci – svobodu a nezávislost, jak zní oficiální název uskupení, Národní hnutí. Jedná se o nacionalistickou, euroskeptickou a konzervativní partaj, která vznikla v roce 2012 jako výsledek spolupráce podobně laděných formací při organizaci Pochodu nezávislosti. Ten probíhá každoročně 11. listopadu ve Varšavě, přičemž

v desátých letech 21. století se stal velmi populárním. Často se na něm objevují nacionalistická, homofobní, antisemitská a nově i antiukrajinská hesla. Národní hnutí sice nemá mnoho voličů, když se s národně-konzervativní rétorikou prezentuje mnohem silnější Právo a spravedlnost (PiS), ale má dobře vybudované struktury po celém Polsku. Ty stojí zejména na ultrakonzervativní Všepolské mládeži. Jedná se o organizaci s tradicí už z meziválečného Polska, obnovenou v 90. letech, kdy se zviditelnila svými manifestacemi.

Třetí formací je malá monarchistická, xenofobní, antisemitská stranička Konfederace polské koruny sdružená kolem režiséra Grzegorza Brauna, která má ze všech polských stran nejbližší k Rusku a v covidové době se silně stavěla proti očkovací kampani.

Normální opilost

Hlavní slovo mají v Konfederaci libertariáni, které po Korwin-Mikkem převzal Sławomir Mentzen. Právě jeho osoba je jednou z příčin růstu uskupení. Zatímco Korwin-Mikke nebyl zručným organizátorem, mladý dynamický

Mentzen je schopný dát Konfederaci, amalgámu různých excentrických sil, určitý řád a strukturu. Přičinil se také o její obraz jako formace mladých pro mladé. Ve svém programu dává najevo, že si nepřeje zvláštní zacházení pro starší (a demograficky velmi silné) věkové skupiny. Kritizuje třinácté nebo čtrnácté důchody a žádá snižování daní nebo osekání sociálního státu.

Konfederace tedy jako jediná strana polského politického spektra cílí téměř výhradně na voliče do čtyřiceti let. Tomu odpovídá i charakter kampaně, která připomíná spíše show, ve které je Mentzen hlavní hvězdou. V podcastu think tanku *Polityka Insight* diskutující trefně poznamenali, že Mentzen je jediný politik, kterému spíše pomůže, než uškodí, když jej někdo natočí tak opilého, že se sotva drží na nohou. Vše prodá na sítích, zejména pak na silném TikToku Konfederace, jako normální chování mladého muže, jenž se po těžké práci rád napije. Zatímco všechny ostatní strany jsou stejné, konfederáti jsou jiní.

Prostor, ve kterém získává Konfederace voliče, se nachází mimo dlouhodobou a viditelnou polarizaci polské politické scény na ose Právo a spravedlnost (předseda Jarosław Kaczyński) – Občanská koalice (šéf Donald Tusk). Zatímco další strany jako Levice nebo Třetí cesta se snaží postavit mezi tyto dva hlavní subjekty, Konfederaci zajímají lidé antipolitici. Tedy ti, kteří státu nedůvěřují a jsou přesvědčení, že je potřeba jej změnit od základů. Nezajímá je ani boj mezi vládou a (pro)systémovou opozicí. Chtějí něco úplně jiného.

Krzysztof Bosak promlouvá na předvolební akci Konfederace.
Foto: Wikimedia Commons/Silar

Konfederaci navíc pomáhají současná obtížná hospodářská a politická situace v Polsku a nabízené recepty tradičních stran na její řešení. V porovnání s vládoucí Sjednocenou pravicí (seskupenou kolem Kaczyňského PiS) se Konfederace snaží předvést jako formace, která lépe rozumí ekonomickým poučkám, a ví tedy, jak si poradit s inflací i státním dluhem. V poměrování s Občanskou koalicí se zase konfederáti prezentují jako větší ekonomičtí liberálové a ukazují, že budou bránit svobodu podnikání.

Národní konzervativce pak obsluhuje Národní hnutí vedené vcelku mladým, ale dlouhodobě na polské scéně přítomným Krzysztofem Bosakem. Ten byl v letech 2005 až 2007 jedním z nejmladších poslanců, když se do Sejmu dostal na kandidátce ultrakonzervativní Ligy polských rodin. Hned patřil mezi mediálně zajímavé tváře. V roce 2007 dokonce soutěžil v polské verzi *Stardance* a umístil se o příčku výše než Helena Vondráčková, která se populárního pořadu účastnila ve stejném roce. Z médií sice pak na čas zmizel, ale zájem o politiku mu zůstal. V roce 2019 se vrátil do Sejmu a o rok později obsadil v prezidentských volbách coby kandidát Konfederace čtvrtou příčku s téměř sedmi procenty hlasů.

Dnes se podpora Konfederace pohybuje kolem třinácti procent. V létě přestaly její preference růst. Zdá se, že dosáhla stropu, který bude velmi obtížné prolomit. Mentzen by dnes snahou o získání nových voličů a voliček mohl ztratit některé současné. Větší otevření se směrem k „systémovosti“ ho připraví o tvrdší jádro. To by sice těžko uteklo k jiné straně. Spíše by v den voleb zůstalo doma. Politický instinkt ale radí spíše sázet na jistotu než se pokoušet přetahovat vzdálenější voličské skupiny.

Navíc se Konfederace stává stále více terčem útoků všech ostatních stran. Vládní Právo a spravedlnost se snaží svojí rétorikou a politikou přilákat voliče, kteří sympatizují s antiukrajinským přístupem Konfederace. V posledních týdnech se proto polsko-ukrajinské vztahy dostávají do nejhoršího stavu od začátku ruské agrese. Systémová opozice pak upozorňuje na ekonomickou nekompetenci a ultrakonzervativní programové postuláty Konfederace, čímž se snaží od ní odlákat ekonomicky aktivní i mladé voliče a voličky. V posledních týdnech před volbami tedy Sławomira Mentzena čeká více tradičního politického boje zahrnujícího televizní debaty a reaktivní kampaň, což bude pro něj s ohledem na jeho karnevalový přístup nezvyk.

Pat na obzoru

Přesto by dnes odhadovaný zisk více než deseti procent hlasů měl lídry Konfederace potěšit. V takovém případě bude totiž jazyčkem na vahách v povolebním vyjednávání. Ani Sjednocená pravice, ani opozice nebude pak schopná stvořit v Sejmu většinu. Na Ekonomickém fóru v Karpaczi začátkem září ředitel společnosti IBRIS Marcin Duma tvrdil, že Konfederace bude podle jeho výpočtů rozhodujícím hráčem při jakémkoliv svém výsledku nad osm procent hlasů. A vzhledem k tomu, že takový zisk je více než pravděpodobný, lze už nyní narýsovat

scénáře povolebního vývoje a přisoudit Konfederaci pravděpodobné role.

Asi nejpravděpodobnější je volební pat, při kterém Konfederace získá mezi 40 až 50 poslaneckými mandáty. Sjedenená pravice by mohla sice vládnout s Konfederací, ale ta má pro účast na jakékoliv vládě velmi nízkou motivaci. Stejně tak by těžko podpořila menšinový kabinet. Konfederace usiluje o změnu systému a podporou „dědků“ z Práva a spravedlnosti by přišla o svůj étos. Proč si dnes špinit ruce, když její čas ještě přijde? Vzhledem k tomu, že koalice mezi současnými vládními a systémovými opozičními formacemi je jen málo pravděpodobná, Polsko by směřovalo k předčasným volbám konaným nejspíše koncem zimy.

Při výše zmíněném počtu poslanců by se ale za Konfederaci dostali do parlamentu kdejakí podivíni, pro které by byl status zákonodárce obrovským společenským posunem. Právě takoví lidé se mohou stát předmětem všemožného tlaku Sjedenené pravice, aby její vládu nakonec podpořili. Vědomí toho, že v předčasných volbách nemusejí mít nic jistého, bude pro některé morálně méně pevné povahy jistě důležitým faktorem v rozhodování. Polsko by tak sice získalo vládu, ta by se ale opírala o ještě

více euroskepticky, nacionalisticky a nově také antiukrajinsky naladěné poslance a poslankyně než dnes.

Třetí možností je slabý výsledek Konfederace ve prospěch Práva a spravedlnosti, který bude znamenat, že Jarosławu Kaczyńskému bude stačit „přikoupit si“ jen pár z jejích cca třiceti poslanců. V takovém případě by se PiS ocitlo v podobné situaci, v jaké je dnes, kdy v již značně rozmělněném Sejmu hledá hlasy, kde se dá, aby mělo v klíčových hlasováních většinu.

V době vzniku tohoto článku spíše nepravděpodobné vítězství systémové opozice v čele s Tuskovou Občanskou koalicí by pak ponechalo Konfederaci nadále v opozičních lavicích, kde by jejím rivalem při hledání voličské přízně bylo Právo a spravedlnost. Uskupení by se vydalo na dlouhou cestu transformace do tradičnější politické síly.

Vzestup Konfederace tedy přehlednost a předvídatelnost polské politiky značně komplikuje. Byť v českém prostředí těžko hledáme odpovídající ekvivalent tohoto uskupení, může být jeho případný úspěch v době rekordní nedůvěry ve vládu Petra Fialy inspirací i pro některé tužské subjekty.

Vít Dostál

Edice Sedmihradsko

*Transylvánie bez upírů • Rumunští Slováci
Maďarská literatura bez peněz Orbánova režimu*

Mikuláš Bánffy:
Byli jste sečeni.
I. díl Transylvánské trilogie
Soumrak monarchie v překladu Roberta Svobody. Romantika a politika. Plesy, lovy, hostiny. Uherský Proust?!

Sándor Mándoky:
Dopisy z Bihoru

Starý román-cestopis ze slovenských vesnic v kopcích dnešního Rumunska. Překlad Adély Gálové získal ocenění Obce překladatelů.

Radek Ocelák:
Reemigranti

Minulost sedmihradských Slováků a jejich poválečný příchod z Rumunska do ČSR.

knizky@ocelak.cz

**Ambra • Comenius • Domeček
Duha • Horová • Kapitola
Müller • Patka • Tycho**

Polský „Orel“ čeká na další skok. Rozhodnou o něm říjnové volby

Stovky a možná spíše tisíce zaměstnanců skupiny Orlen i jejich rodinných příslušníků napjatě očekávají výsledek říjnových voleb v Polsku. Jsou totiž spojeni s vládní stranou Právo a spravedlnost (PiS). Pokud skončí v opozici, změní se do několika měsíců vedení všech podniků, kde má zásadní vliv stát. S koncem vlivného zákulisního hráče polské politiky Daniela Obajtka, jenž úspěšně řídí Orlen už šestým rokem, by se čistky posunuly i do nižších pater. Včetně Prahy, protože součástí skupiny je od roku 2005 také český Unipetrol.

Polský Orlen byl obří skupinou i předtím, než se za vlády PiS začalo s budováním „národního šampiona“, který se měl velikostí vyrovnat západním koncernům – a také překonat maďarského konkurenta MOL a rakouský koncern OMV. Po vlně akvizic polské konkurenční rafinerie Lotos, distributora elektřiny Energa a hlavně plynárenského koncernu PGNiG, jež se dokončily v roce 2022, se to polské vládě podařilo.

Obrat Orlenu se dostal na úroveň jednoho a půl bilionu korun, což odpovídá státnímu rozpočtu Česka za loňský rok. U tohoto ohromujícího čísla se ale musí brát v úvahu (a zvláště v roce 2022 ovlivněném energetickou krizí), že zahrnuje vysoké ceny ropy a zemního plynu, jež se pak nutně musely projevit v tržbách. Mnohem více vypovídající je ukazatel provozního zisku EBITDA určující výkon podniku. A ten byl loni u Orlenu rekordní, 44,5 miliardy zlotých (234 miliard korun). Čistý zisk byl 34,7 miliardy zlotých (182 miliard korun).

Pro srovnání, největší česká energetická skupina ČEZ provozující jaderné elektrárny v Dukovanech a Temelíně měla za rok 2022 výnosy 288,5 miliardy korun a její provozní zisk – necelých 132 miliard korun – byl zhruba poloviční. Čistý zisk společnosti ČEZ, kde má stejně jako u Orlenu většinový podíl akcie stát, byl 80,7 miliardy korun.

Přes nárůst velikosti Orlenu se ale jeho akciím na burze ve Varšavě tolik nedaří. Za posledních pět let, tedy od doby, kdy v roce 2018 oznámením akvizice Lotosu vše začalo, ztratily téměř 40 procent hodnoty. Vliv na to mohlo mít i to, že fúze s Lotosem a PGNiG, kde měl také klíčovou roli stát, proběhly výměnou akcií, když jejich držitelé získali akcie Orlenu. Tím se v petrochemické skupině posílil vliv polského státu.

Ten měl v Orlenu samozřejmě zásadní vliv vždycky. Nyní ale drží i nadpoloviční většinu akcií. Investoři navíc obecně nemají rádi nejistotu a velkolepé plány, kde převažuje geopolitika. A v případě Polska a oboru energetiky vždy platilo, platí a bude platit, že politika má přednost před ekonomikou. Na druhou stranu má polský stát zájem na tom, aby firma fungovala a vydělávala. Akcionáři Orlenu třeba loni získali štědré dividendy a analytici předpokládají, že během dvanácti měsíců cena akcií koncernu vzroste o více než čtvrtinu.

Plány na spojení Orlenu s Lotosem, jenž provozoval rafinerii v Gdaňsku, existovaly už za vlády Občanské platformy a tehdejšího premiéra Donalda Tuska, který nyní usiluje o návrat. Prosazení v roce 2018 dohodnutého spojení trvalo dlouho, protože se musel získat souhlas Evropské komise kvůli pravidlům hospodářské soutěže. Součástí podmínek, jež fúzi umožnily, byl prodej části aktiv. Díky tomu získala třetinový podíl v gdaňské rafinerii společnost Saudi Aramco, která navíc uzavřela s Orlenem dlouhodobý kontrakt na dodávky ropy. Zároveň Orlen pustil na svůj domácí trh maďarský MOL, jenž koupil přes čtyři stovky benzinek Lotosu.

Dominantní plyn

Loni Orlen provedl spojení s polským plynárenským koncernem PGNiG (Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo). Ten například provozuje LNG terminál na zkapalněný plyn ve Svinoústí nebo plynovod Baltic Pipe, který má Polsku zajistit dodávky hlavně norského plynu. PGNiG také plyn a ropu těží. A buduje si rovněž vlastní flotilu osmi tankerů na přepravu zkapalněného plynu. První plavidlo se jmenuje Lech Kaczyński – po polském prezidentovi, který zemřel v roce 2010 při leteckém neštěstí ve Smolensku. A bratrovi šéfa strany Právo a spravedlnost Jarosława Kaczyńského.

Právě spojení s PGNiG, který byl plně integrován do Orlenu, skupinu hodně proměnilo. Dobře je to vidět na výsledcích za druhé čtvrtletí 2023. V nich momentálně není dominantní rafinérský byznys, ale plyn. Ten se na čtvrtletním provozním zisku 8,7 miliardy zlotých podílel 5,6 miliardami zlotých. Zatímco rafinerie v Polsku, Česku a Litvě už jen 2,5 miliardami zlotých.

Za součást konsolidace skupiny Orlen se dá v roce 2018 pokládat i vykoupení menšinových akcionářů Unipetrolu (od roku 2005 měli Poláci 63 procent) a stažení největší české petrochemické firmy z pražské burzy. Význam Česka v rámci skupiny postupně klesá. Ve zmíněném druhém čtvrtletí měl Unipetrol provozní zisk EBITDA 750 milionů zlotých, tedy necelé čtyři miliardy korun.

Orlen má do budoucna jeden akviziční záměr v Německu. Rád by získal kontrolu nad rafinerií ve východoněmeckém Schwedtu. Tu většinově vlastní ruský koncern

Rosněft, kontrolu nad ní ale loni převzal německý stát. K vyvlastnění Rusů však nedošlo. Orlen dává najevo, že by stál o to Rusy ve Schwedtu nahradit. Německu se ale do toho moc nechce. Na druhou stranu Poláci mají jednu páku, nad níž musí německá vláda uvažovat. Jsou přes státní podnik PERN připraveni zvýšit kapacitu ropovodu z Gdaňsku, odkud zatím plynou dodávky do Německa pro druhou rafinerii v saské Leuně, jež patří francouzskému Totalu.

V roce 2020 se také dohodla méně byznysová akvizice, když Orlen koupil od německého podniku Verlagsgruppe Passau vydavatelství Polska Press. Díky tomu získal Orlen (a strana Právo a spravedlnost) kontrolu nad prakticky

nou z možností je využití výhodných podmínek Polska pro rozvoj větrné energetiky. Spolu s kanadskou firmou Northland Power rozvíjí Orlen velký větrný park v Baltském moři. Asi dvacet kilometrů od pobřeží vznikne v letech 2024 až 2026 celkem 76 větrných turbín o výkonu 1140 megawatt. Do roku 2030 chce mít Orlen v obnovitelných zdrojích přes 9000 megawatt instalovaného výkonu. Většinou půjde o větrníky, ale i o soláry a výrobu bioplynu a biometanu.

Velkolepé plány ohlašuje šéf Orlenu také v jaderné energetice. Polská vláda o skupině původně uvažovala jako o podniku, který by v zemi dokázal postavit nové jaderné zdroje. V té době se také Obajtek, jenž má zkušenosti

s elektroenergetikou, dostal do čela skupiny. Navíc byl ochoten o podobných plánech reálně uvažovat a asi ještě více mluvit. Naopak předchozí generální ředitel Orlenu Wojciech Jasiński, který ho řídil v letech 2015 až 2018, se na jaderné plány skupiny díval mnohem opatrněji. Nechtěl opouštět ropu a plyn a bál se i dopadů na tržní hodnotu společnosti. Naštěstí pro Orlen stavbu velkých jaderných bloků nakonec převzal jiný státní podnik Polskie Elektroenergetyki.

Mít účast na jádru je ale v Polsku důležitá věc. Proto Obajtek letos oznámil, že Orlen bude aktivní při stavbě takzvaných malých modulárních reaktorů (SMR). Jde o novou technologii, která by měla zajistit budování jaderných zdrojů levněji, protože

jsou menší. S jejich rozšířením ve světě se počítá během 30. let. Orlen se kvůli jejich stavbě spojil s dalším polským chemickým koncernem Synthos miliardáře Michała Sołowowa. Vzniklý společný podnik Orlen Synthos Green Energy hodlá využívat technologii od americké GE Hitachi. První „modulár“ by chtěl Orlen v Polsku spustit už v roce 2029. Letos na jaře Obajtek mluvil o plánu postavit do roku 2038 celkem 79 takových reaktorů o výkonu 300 megawatt. Jde o naprosto fantastická a spíše „propagační“ čísla mimo realitu. Dají se ale chápat jako Obajtкова snaha posílit svoji pozici vůči ostatním lidem kolem PiS, protože jádro je nyní v Polsku v kurzu.

O tom, že jsou jaderné plány Orlenu míněny vážně – byť se zcela jistě nerealizují tak rychle – se pochybovat nedá. Stejně jako o tom, že pokud se premiérem polské vlády opět stane Donald Tusk, bude je v čele Orlenu uskutečňovat někdo jiný než Obajtek. Podle posledních výzkumů se ale jeho šance na udržení ředitelského místa zvyšuje, protože preference PiS před volbami rostou.

Petr Zenkner

Orlen chce více sázet na obnovitelné zdroje. Foto: Orlen.pl

všemi regionálními deníky v Polsku i řadou dalších tištěných a elektronických médií. Tituly čtou hlavně obyvatelé polského venkova, kteří mají blízko ke Kaczyńskému straně. Orlen za vydavatelství zaplatil 120 milionů zlotých (632 milionů korun).

Vítr a jádro

Trochu bokem petrochemických akvizic Orlenu stojí v roce 2020 získání kontrolního podílu 80 procent v distributorovi a výrobci elektřiny Energa. Této firmě před příchodem do Orlenu šéfoval Daniel Obajtek. Má necelé tři miliony zákazníků a i po převzetí Orlenem zůstala samostatnou entitou na varšavské burze.

Výroba elektřiny se však stává pro skupinu stále více důležitá. Jako každý „špinavý“ koncern musí Orlen snižovat svoji uhlíkovou stopu kvůli klimatickým cílům EU. Jed-

Známa i neznámá Volyň kalí polsko-ukrajinské vztahy

Na začátku letošního července se ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskyj nečekaně sešel v západoukrajinském Lucku se svým polským protějškem Andrzejem Dudou. V místní římskokatolické katedrále se zúčastnili ekumenické mše k 80. výročí etnických čistek Poláků na Volyni. Spolu s nimi byli přítomní i předsedové polské a ukrajinské biskupské konference a hlavy Ukrajinské řeckokatolické církve a Pravoslavné církve Ukrajiny. Nehledě na to ale zůstává téma volyňských masakrů z druhé světové války pro Poláky velmi citlivé a i po osmdesáti letech komplikuje vzájemné vztahy.

Poláci a Ukrajinci žili vedle sebe po staletí a jako každé dva podobné národy mají ve své historii celou řadu příkladů spolupráce i mírové koexistence, ale také konfliktů. Ty však měly většinou spíše třídní charakter. Až se vznikem moderních národů v 19. století, se kterými se pojí snahy o vytvoření národních států, získalo vzájemné soupeření nový rozměr.

Jak Poláci, tak Ukrajinci se pokusili vytvořit vlastní stát na troskách Ruského impéria a Rakousko-Uherska. Jenže zatímco Poláci uspěli, Ukrajincům se jejich nezávislost udržet nepodařilo. Nejdříve je porazili právě Poláci, kteří připojili ke svému státu takzvanou Západoukrajinskou lidovou republiku s centrem ve Lvově (samo město bylo většinově polské, zatímco okolní venkov ukrajinský) a Volyň na pomezí s Běloruskem. Poté se bolševikům podařilo zlikvidovat Ukrajinskou lidovou republiku, která byla vyhlášena v roce 1917 v Kyjevě.

V reakci na tento neúspěch se Ukrajinci začali radikalizovat a v roce 1929 založili Organizaci ukrajinských nacionalistů (OUN), jejímž hlavním cílem bylo vytvoření nezávislé Ukrajiny. K tomu využívali násilné a až teroristické metody. Jejich nejznámější akcí se stal úspěšný atentát na polského ministra vnitra Bronisława Pierackého, ke kterému došlo v červnu 1934 ve Varšavě. Jedním z jeho organizátorů byl i Stepan Bandera, jehož Poláci odsoudili k smrti. Později mu byl trest zmírněn na doživotí. Na druhé straně Poláci zase v meziválečném období prováděli silně antiukrajinskou politiku, jejíž součástí byla jejich kolonizace většinově ukrajinských regionů Polska nebo systematické boření pravoslavných chrámů.

Vzájemný konflikt vyvrcholil za druhé světové války, kdy ukrajínští nacionalisté, kteří zformovali Ukrajinskou povstaleckou armádu (UPA), vycítili příležitost a zorganizovali brutální etnické čistky Poláků. V Haliči a na Volyni si vyžádaly okolo sta tisíc obětí. V reakci na to Poláci povraždili ve vesnicích na východě dnešního Polska tisíce ukrajinských civilistů. Završením těchto čistek byl poválečný posun polské hranice na západ, v důsledku čehož došlo k vysídlení Poláků z dnešní Ukrajiny a Ukrajinců z dnešního Polska. Zbylí Ukrajinci z jihovýchodního Polska byli definitivně deportováni v roce 1947 v rámci takzvané Operace Visla na nově získaná území, která před válkou patřila Německu.

I když v oficiálním diskursu bylo za komunismu téma volyňských masakrů tabu, v polské kolektivní paměti silně rezonovalo a Poláci si ho přenesli i do období po roce 1989. A to nehlédě na to, že Polsko Ukrajinu jako stát vždy podporovalo, což bylo na základě postulátů formulovaných v západním exilu vnímáno jako ochrana před agresivním Ruskem. Usnadňoval to fakt, že po poválečném posunu hranice a výměně obyvatelstva zmizely veškeré územní spory.

Jenže ohledně událostí z roku 1943 dlouhodobě panuje po obou stranách polsko-ukrajinské hranice vzájemné nepochopení. Zatímco Poláci vnímají volyňské masakry stále velmi intenzivně a je to pro ně nesmírně citlivé téma, Ukrajinci o nich téměř nic nevědí a nerozumějí polským sentimentům. A naopak Poláci nechápou, že se na Ukrajině jedná o téměř neznámou problematiku a vnímají celou zemi prizmatem západu v čele s Haličí a jejím centrem ve Lvově. Pouze zde jsou ukrajínští nacionalisté většinově vnímáni jako národní hrdinové.

Krvavá epizoda

Většina Ukrajinců totiž před druhou světovou válkou žila na území Sovětského svazu, kde jsou také všechna největší městská centra. OUN a UPA jsou fenomény těch částí Ukrajiny, které patřily k Polsku, a samotná Volyň je jednou z největších ukrajinských periferií. V celém regionu žije méně lidí než v samotném Kyjevě. V sovětském období se navíc o volyňských masakrech nemluvalo, a proto se o nich většina Ukrajinců nikdy nemohla dozvědět. Vše navíc umocňuje fakt, že Ukrajina byla ve 30. a 40. letech minulého století jednou z nejkrvavějších zemí světa. Nejdříve tu miliony obyvatel padly za oběť stalinským represím v čele s umělým hladomorem v letech 1932 až 1933 a poté další miliony lidí zahynuly ve válce nebo je vyvraždili nacisté. Sto tisíc polských obětí je proto pro Ukrajince bohužel jen jedna z mnoha smutných a zdaleka ne nejhorších epizod tohoto období.

I přes toto vzájemné nepochopení a ostré reakce Poláků na glorifikaci ukrajinského nacionalistického hnutí nevyvolávalo téma Volyň zásadní komplikace ve vztazích mezi oběma zeměmi. Dlouho se spíše řešil spor o obnovu pro

Polský prezident Andrzej Duda se setkal v Kyjevě se svým ukrajinským protějškem Volodymyrem Zelenským 23. února 2022, tedy den před zahájením ruské invaze.

Foto: Wikimedia Commons/ Jakub Szymczuk

Poláky symbolicky významného Hřbitova obránců Lvova z meziválečného období. A to nehledě na to, že v Polsku vždy byly poměrně hlasité skupiny takzvaných kresowiaků, tedy přesídlenců z východu a jejich potomků (podle polského označení ztracených východních území – Kresy). Jedinou významnější výjimkou bylo období vlády prezidenta Viktora Juščenka, který v letech 2007 a 2010 udělil vůdcům UPA a OUN, Romanu Šuchevyčovi a Stepanu Banderovi, nejvyšší státní vyznamenání Hrdina Ukrajiny, proti čemuž Poláci ostře protestovali.

Pachuť postupně mizí

Výrazněji se téma Volyně a vztahu k OUN a UPA otevřelo až po roce 2014. Po Majdanu a nástupu nové garnitury v Kyjevě byl do funkce ředitele Ukrajinského institutu národní paměti (UINP) jmenován kontroverzní historik Volodymyr Vjatrovyč, jenž proslul zamlčováním ukrajinských zločinů a glorifikací nacionalistů. Do toho o rok později vyhrála v Polsku volby strana Právo a spravedlnost (PiS) se silně národoveckými tendencemi.

V této atmosféře došlo k sérii vandalských útoků na polské pomníky na Ukrajině a ukrajinské v Polsku. Jenže zatímco Ukrajinci se polské pomníky pokoušeli co nejrychleji obnovovat, v Polsku byly reakce mnohem vlažnější, a proto UINP pod vedením Vjatrovyče rozhodl o zastavení exhumací polských obětí na Volyni. Vedle toho docházelo k řadě dalších incidentů. Velkou publicitu si získal především útok na ukrajinské náboženské procesí ze strany polských národovců, ke kterému došlo v červnu 2016 ve východopolském Přemyšlu.

Ačkoliv byly útoky na pomníky vzhledem k svému charakteru zcela zjevně inspirovány zvenčí a polsko-ukrajin-

ský spor přizívovala ruská propaganda, došlo k výraznému ochlazení vzájemných vztahů. V této rozjitřené atmosféře měl navíc premiéru polský film *Volyn* režiséra Wojciecha Smarzowského, který velmi explicitně zobrazoval události z období druhé světové války. Není proto divu, že příliš dlouho nevydržel ani projekt polsko-ukrajinského fóra historiků, jež se scházelo jen v letech 2015–2017.

Ukrajínští představitelé se přitom pokoušeli o gesta smíření. V létě 2016 prezident Petro Porošenko u příležitosti summitu NATO ve Varšavě položil věnec k pomníku obětí Volyně. Ve stejné době ukrajinské elity včetně bývalých prezidentů Leonida Kučmy a Viktora Juščenka nebo hlav Ukrajinské řeckokatolické církve a Ukrajinské pravoslavné církve kyjevského patriarchátu podepsaly otevřený dopis začínající slovy „Prosíme o odpuštění a odpouštění“. Jednalo se o text evidentně inspirovaný slavným dopisem polských biskupů svým německým kolegům z roku 1965. Jenže tato gesta buď v polském prostředí zcela zapadla, nebo radikálům nestačila.

Přestože se od té doby nálady na obou stranách hranice výrazně pročistily, pachuť stále zůstávala. A to tím spíše, že téma Volyně a ukrajinských nacionalistů se čas od času znovu dostávalo do centra pozornosti. Jako v případě novelizace zákona o polském Institutu národní paměti (IPN), ke které došlo v roce 2018. V původní verzi se objevily paragrafy, podle nichž mělo být trestné přisuzování Polákům spoluúčasti na holocaustu a zpochybňování zločinů ukrajinských nacionalistů. Jenže zatímco předpisy o holocaustu po tlaku Izraele a USA zmizely, Ukrajině se totéž vymoci nepovedlo. Kontroverzní formulace ze zákona odstranil až ústavní soud. Problematickým bodem zůstával i zákaz exhumace polských obětí, který platil i po nástupu Vjatrovyčova nástupce v čele UINP Antona Drobovyče.

K výraznému zlepšení atmosféry proto došlo až teprve po ruské invazi na Ukrajinu v únoru loňského roku. Veškeré spory ustoupily do pozadí a vnímání Ukrajiny a Ukrajinců se dramaticky změnilo. Velmi názorně je to vidět například na akceptaci hesla „Sláva Ukrajině, hrdinům sláva“, které bylo dříve v Polsku vnímané velmi negativně, přičemž dnes nevyvolává žádné velké kontroverze. Krajní pravice se sice periodicky pokouší podněcovat protiuukrajinské nálady, ale v tomto směru je zcela neúspěšná. Ruská invaze a potřeba vzájemné spolupráce navíc otevřely dveře i pro další gesta smíření, jakým byla i mše v Lucku za účasti obou prezidentů. Spolu s tím došlo i k odblokování pátrání po hrobech polských obětí na Volyni.

Pochopitelně to neznamená, že všechny vzájemné křivdy jsou zapomenuty a polsko-ukrajinské vztahy nyní budou už jen harmonické. Cesta k vyrovnání se se všemi těžkými historickými otázkami ještě bude trnitá. Přinejmenším nyní se ale zdá, že dynamika je oproti předchozím letům mnohem pozitivnější. A to i přesto, že radikálům na polské straně nebude nikdy žádné gesto dobré.

Michal Lebduška

Umělá inteligence bojuje na Ukrajině. Pomáhá zabíjet i zachraňovat a vzbuzuje kontroverze

Umělá inteligence (AI) pomáhá identifikovat ruské vojáky, vyhledávat cíle nebo zachycovat komunikaci protivníka. Představuje také nedílnou součást propagandistických a dezinformačních kampaní. Nasazení tohoto multifunkčního nástroje ve válečných podmínkách však vyvolává mnoho kontroverzí. Využití AI ve válce vzbuzuje řadu otázek v souvislosti s mezinárodním humanitárním právem regulujícím ozbrojené konflikty.

„V jedné ukrajinské nemocnici se objevil muž, který tvrdil, že je náš voják. Byl údajně v šoku následkem bombardování. Říkal, že utrpěl trauma a všechno zapomněl. Lékař nám poslal jeho fotografii a my jsme ho během pouhých několika minut dokázali identifikovat. Našli jsme jeho profil na sociální síti a odhalili jsme, že je Rus. Samozřejmě byl pohnán k odpovědnosti,” chlubí se Mychajlo Fedorov, ukrajinský ministr pro digitální transformaci, na webu americké firmy Clearview AI.

Ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskij přichází do nemocnice navštívit zraněné vojáky. Foto: Wikimedia Commons

Od začátku ruské agrese hledá Ukrajina metody, jak využít moderní technologie ku prospěchu své země. Zoufale potřebuje podporu, a proto se stala laboratoří různých digitálních řešení. Křest ohněm tam absolvují zejména ty produkty, které v klidnějších částech světa vyvolávají kontroverze.

Identitu vojáka, o kterém mluvil Fedorov, pomohla odhalit právě Clearview AI. Její nástroj k rozpoznání obličeje má impozantní schopnosti. Stačí do aplikace nahrát fotku a ona ji díky pokročilým algoritmům porovná s deseti miliardami obrázků, které má v databázi. K tomu účelu

firma pomocí speciálních počítačových programů automaticky stahuje fotografie ze sociálních sítí – jak těch ze Spojených států (Facebook či Instagram), tak těch ruských (VKontakte nebo Odnoklassniki). Podle firmy pochází každá pátá fotografie v její databázi právě z posledních dvou zmíněných sociálních sítí.

Technologie dodávaná Clearview AI se rychle stala jedním z důležitých ukrajinských digitálních nástrojů. Dnes ji používá sedm různých agentur včetně armády a pohraniční stráže, přístup do databáze má přes 900 uživatelů. Celkem už systém provedl 125 000 hledání. Jak uvádějí ukrajinské úřady, díky této technologii bylo identifikováno již 7500 osob podezřelých z porušení zákona a proti 125 ruským vojákům bylo vzneseno obvinění (*údaje pocházejí z července tohoto roku – pozn. red.*). Clearview AI pomáhala spojit rodiny, hledat nezvěstné, odhalovat dezinformace, posilovat bezpečnost na kontrolních bodech nebo odhalovat špióny. Stála na ní také jedna z nejvíce spektakulárních operací informační války.

Clearview AI totiž díky algoritmům umělé inteligence dokáže rozpoznat dokonce i silně poškozené obličeje. Ukrajinci tedy začali s její pomocí identifikovat těla zabitých ruských vojáků a následně kontaktovat jejich rodiny. „Informace šíříme prostřednictvím sociálních sítí. S ohledem na matky chceme rodiny alespoň informovat, že ztratily své syny, a následně jim umožnit přijet si pro těla,“ komentoval to Fedorov. Jiní členové jeho vlády jsou přesvědčeni, že to mohlo mít vliv na pomalý postup mobilizace v Rusku.

Dělají to všichni

Jak se Clearview AI na Ukrajinu dostala? Firma nabídla své služby sama. Začátkem března 2022 její ředitel Hoan Ton-That nabídl ukrajinské vládě nejen bezplatný přístup k technologii, ale také školení, jak s ní pracovat. „Srdcem jsem s Ukrajinci a doufám, že naši technologii bude možné použít k zachraňování nevinných lidí a životů,“ prohlásil.

Ačkoliv Ukrajinci podle oficiálních informací za tento pokročilý systém nezaplatili peníze, ve skutečnosti nic není zadarmo. Studie tohoto případu se totiž stala svého druhu válečným CSR (corporate social responsibility, společenská odpovědnost firem), tedy oboustranně výhodnou transakcí, v níž Ukrajina získává od firmy pomoc, zatímco samotná společnost si tím vylepšuje image. Právě z jejího webu ostatně pocházejí všechny citace ukrajinských politiků použité v tomto článku. Clearview AI to potřebovala, protože v době, kdy Ton-That nabídl ukrajinské vládě svoji pomoc, se o firmu zajímali evropští i američtí regulátoři, kteří jí vytýkali porušování soukromí uživatelů internetu. Při sběru údajů o uživatelích totiž firma nedodržovala pravidla sociálních sítí. Ton-That v médiích prohlášoval, že „to dělají všichni“.

Krátce poté, co Ton-That učinil nabídku Ukrajině, udělil italský úřad pro ochranu osobních údajů společnosti

Clearview AI pokutu ve výši dvaceti milionů eur. To je nejvyšší možná částka, jakou nařízení GDPR umožňuje. V květnu k tomu britský úřad přidal dalších osm milionů, po dvaceti milionech požadovaly i Řecko a Francie. Pro firmu to nebyla žádná maličkost – podle specializovaného portálu *CB Insights* dosahuje celková hodnota akcií vydávaných společností 38 milionů dolarů.

A to není všechno – společnost také dostala pokyn odstranit fotografie obyvatel těchto zemí ze své databáze a do budoucna je již nesbírat. Ve státě Illinois dostala Clearview AI zase zákaz své produkty v nejbližších pěti letech prodávat, a to jak speciálním službám, tak soukromým firmám.

Co je vidět v palantíru

Další technologická firma, která poskytuje služby ukrajinské armádě, je Palantir. Společnost, jejíž název odkazuje na magický „vidoucí kámen“ z *Pána prstenů* J. R. R. Tolkiena, se zabývá datovou analýzou. Jejích služeb využívají například Ministerstvo obrany USA, CIA nebo FBI.

Na Ukrajině se Palantir stává klíčovým pro čím dál větší počet úkolů – od poskytování humanitární pomoci po operace na bitevním poli. Příklady? Hned po zahájení plnohodnotné ruské invaze na Ukrajinu se objevila naléhavá potřeba najít ubytování pro válečné uprchlíky. Velká Británie vyzvala k pomoci právě tuto americkou společnost. Na základě jejího počítačového programu brzy spustila aplikaci Homes for Ukraine, která měla zajistit bezpečné přesídlení uprchlíků. Během čtyřia dvaceti hodin po spuštění obdržel program více než 120 000 nabídek ubytování.

Palantir pomáhá také dokumentovat ruské válečné zločiny – ukrajinské generální prokuratuře dodal program, který spojuje předpokládané zločiny s ruskými vojenskými jednotkami. V budoucnosti budou Palantirem vypracovaná řešení zase klíčová pro obnovu země. Analýza dat ohledně rozmístění žáků má například pomoci rozhodnout, kde se budou stavět nové školy. Investoři nepochybují, že to bude pro firmu přínosný byznys – jakmile byl oznámen příslib partnerství, hodnota akcií Palantiru vyskočila o více než deset procent.

A to stále není konec: v únoru 2023 připustil ředitel Palantiru Alex Karp, že Ukrajinci využívali jeho technologii také k čistě vojenským účelům – zaměřovali s ní cíle. Ukrajincům v tom pomáhá systém MetaConstellation. Ten využívá údaje sesbírané od komerčních satelitů, teplotních čidel nebo výzvědných dronů, ale také z tradičnějších zdrojů – od špiónů. Jaká je účinnost této technologie? Jak přiznal v rozhovoru pro *The Times* generál Richard Barrons, který velel britským jednotkám v Iráku a Afghánistánu, zatímco ještě před dvaceti lety bylo velení armády schopné určit deset cílů denně, dnes jich může stejná jednotka zaměřit tři sta.

Alex Karp čím dál častěji přirovnává vlastnictví pokročilých systémů umělé inteligence k jaderné zbraně. A není sám. V únoru letošního roku svolala nizozemská vláda

první mezinárodní summit věnovaný zodpovědnému využívání umělé inteligence v armádě. Během jeho zahájení prohlásil totéž jako ředitel Palantiru také vicepremiér a ministr zahraničních věcí Nizozemska Wopke Hoekstra. Summitu se zúčastnilo padesát států včetně Číny (Rusko pozvánku neobdrželo). Účastníci podepsali deklaraci, v níž se zavázali k zahájení spolupráce ve věci odpovídajícího zabezpečení a lidského dozoru nad využitím systémů založených na umělé inteligenci.

Užití AI v armádě je předmětem debat také v Polsku. V dubnu letošního roku podepsal prezident Andrzej Duda usnesení o hlavních směrech rozvoje Ozbrojených sil Polské republiky na roky 2025–2039. Mezi systémy, jimiž by vojsko mělo být vybaveno, je na roveň se systémy protivzdušné obrany uvedena AI a programy pro analýzu velkých dat.

Umělá inteligence bojující na Ukrajině však nejsou jen velké systémy tvořené specializovanými firmami. Je to také informační partyzánský boj, který využívá bleskově se šířící nástroje generativní umělé inteligence jako například ChatGPT. Poté, co ho společnost OpenAI v listopadu 2022 zveřejnila, Ukrajina téměř půl roku usilovala o to, aby byla služba dostupná také na jejím území (zpočátku tam byla zablokována stejně jako v Rusku nebo v Íránu).

Velké jazykové modely (LLM, large language models) jsou pokročilé systémy umělé inteligence. Jsou schopné na základě obrovského množství tréninkových dat generovat texty a dají se využít k různým úkolům, jako je porozumění přirozenému jazyku, překládání nebo tvorba obsahu. Na nich založené chatboty mohou být mocným nástrojem v informační válce. Budou snadno generovat texty v libovolném jazyce, dokonce ve stylu konkrétního člověka. Budou vytvářet internetové stránky. Budou analyzovat dokumenty. Přirozeně mají i svou stinnou stránku: data, která do nich vkládáme, jejich výrobci hromadí a používají je při trénování dalších generací algoritmů. Mnoho firem – takových, jako je například Samsung – proto zakazuje jejich používání. Riziko úniku firemních tajemství je příliš vysoké. O vojenských tajemstvích to platí dvojnásob.

Využití umělé inteligence v propagandě je doménou obou stran konfliktu. Algoritmy pomáhají vytvářet třeba takzvaná deep fake videa s různými politiky. Již v březnu 2022 vypustili Rusové na internet nahrávku s prezidentem Ukrajiny Volodymyrem Zelenským, který vyzývá své spoluobčany, aby složili zbraně. Brzy byla identifikována jako nepravdivá a z platform, jako jsou YouTube či Facebook, zmizela. Počátkem června tohoto roku se v ruských televizích zase objevila nahrávka, na níž Vladimir Putin vyhláší výjimečný stav a varuje, že nařídí všeobecnou mobilizaci. Také tato nahrávka byla vytvořena uměle. Její autory se však nalézt nepodařilo.

Šíření dezinformací není nic nového, umělá inteligence však nabízí bezprecedentní možnosti, jak takové kampaně škálovat. Zejména spojí-li se s dosahem, jaký nabízejí sociální platformy. Jen Telegram, kde vzhledem

k liberální politice moderování obsahu běžně kolují informace o válce, má miliardu uživatelů. V takovém prostředí je snadné vypustit do oběhu lež připravenou s pomocí AI.

Když si dron splete cíl

Využívání algoritmů při rozhodování o vojenských záležitostech vzbuzuje obrovské kontroverze. Systémy AI – dokonce i v civilním užití – jsou totiž zahaleny oparem tajemství. Ačkoliv jsou známé obecné zásady jejich fungování, i pro samotné jejich tvůrce je těžké vysledovat, proč se rozhodly nějak a ne jinak. Vysvětlitelnost algoritmů je stále předmětem vědeckého zájmu. Letos získal grant Evropské rady pro výzkum zaměřený na právě takové analýzy profesor Piotr Sankowski z Varšavské univerzity. Domnívá se, že pokud lidé nebudou vědět, proč jim počítač určité řešení nabízí, nezíská si jejich důvěru.

„Význam to má i v armádě. Umělou inteligenci je možné používat dvojím způsobem: jako podporu pro lidské rozhodování, nebo jako subjekt, kteří se rozhoduje autonomně. První využití je jednoznačně méně kontroverzní. AI se tímto způsobem používá již roky – zpracovává údaje ze satelitů, výzvědných služeb, nahrávky z kamer. Skutečné problémy začínají, když se armáda rozhodne svěřit algoritmům rozhodování,“ říká Kaja Kowalczevska, právnička z Vratislavské univerzity a autorka publikace *Umělá inteligence ve válce. Perspektiva mezinárodního humanitárního práva regulujícího ozbrojené konflikty (Sztuczna inteligencja na wojnie. Perspektywa międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych)*.

Co to znamená? Například využívání dronů, které samy vyhledávají a následně likvidují cíl. Neboli zabíjejí člověka. „Pokud se chybně rozhodne voják, můžeme ho postavit před soud. K odpovědnosti může být pohnán také jeho velitel. Ale co se stane, když udělá chybu přístroj? Zodpovídat by se měl stát, který ho použil. Ale kdo personálně? Kupující, výrobce nebo snad programátor, který vytvořil nedokonalý algoritmus?“ přemýšlí nahlas Kowalczevska. Dodává však, že bez ohledu na využitou technologii zavazuje mezinárodní humanitární právo všechny strany konfliktu. „V něm popsané zásady musejí aplikovat všechny strany,“ vysvětluje.

Podle Kowalczevské bude regulace využití umělé inteligence na mezinárodní úrovni obtížná. „Státy se dělí na ty, které říkají, že tuto technologii je třeba zakázat, na ty, které říkají, že je třeba vytvořit obecná pravidla, a na Čínu, podle jejíhož názoru by se AI ve válce používat neměla, ale vyrábět i prodávat taková řešení možné je,“ říká právnička. A dodává, že podle jejího názoru by bylo nejdůležitější zavést pravidlo, že na každé rozhodnutí AI dohlíží člověk.

Anna Wittenberg

Článek byl původně publikován na webu *Nowa Europa Wschodnia*. Z polštiny jej přeložila Anna Plasová.

Zelenskyj dnes plní program svého protivníka

V roce 2019 kvůli ruské propagandě spousta Ukrajinců uvěřila tomu, že odpovědnost za pokračování války nese jejich tehdejší prezident Petro Porošenko, nikoliv Vladimir Putin. „A nutno říct, že je v tom Volodymyr Zelenskyj ve své kampani utvrzoval,“ říká ukrajinistka Lenka Víchová.

- **Ukrajina vyhlásila nezávislost na Sovětském svazu v srpnu 1991. V prosinci stejného roku to následně podpořila výrazná většina obyvatel v referendu. O čem jeho výsledky vypovídaly? Stála za nimi už tenkrát snaha vzdálit se od Ruska a obrátit se směrem na Západ?**

Prosincové referendum si vynutila konzervativní část ukrajinské komunistické elity, která byla proti rozpadu SSSR anebo na sebe nechtěla brát za něj zodpovědnost. Pro nezávislost zvedla ruku pouze s podmínkou, že v prosinci proběhne referendum a ukrajinský národ tento krok buď potvrdí, nebo odmítne. Centrální vláda v Moskvě byla oslabena srpnovým pučem. Právě tehdy demokratická a národovecká část ukrajinské politické elity, která se do parlamentu Ukrajinské sovětské socialistické republiky dostala během prvních svobodných voleb v roce 1990, využila příležitost k tlaku na tu část komunistů v parlamentu, kteří byli považováni za reformátory.

Nikdo neměl garanci, že za tento krok neponese odpovědnost. Nikdo netušil, jak na to zareaguje Moskva. Tehdy se na území Ukrajiny nacházela téměř milionová armáda, která nebyla pod velením Kyjeva, ale právě Moskvy. To samé se týkalo tajných služeb. Byl to ze strany konzervativních komunistů alibistický krok, ale na druhou stranu část z nich byla přesvědčená o tom, že v referendu Ukrajinci nezávislost nepodpoří. Protože v březnu téhož roku se konalo všesvazové referendum, které dopadlo přesně opačně. Většina voličů se vyjádřila za zachování společné-

ho státu – obnoveného Sovětského svazu.

Ti, kdo podpořili nezávislost Ukrajiny už v březnovém referendu, byli zároveň lidé, kteří chápali, že Ukrajina může být nezávislá pouze tehdy, když bude součástí Západu. Od března do

Lenka Víchová vystudovala ukrajinistiku a polonistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Je redaktorkou časopisu *Ukrajinský žurnál*.

Foto: Matěj Skalický

prosince se voliči nezměnili; to pochopíme, když se podíváme na výsledky následujících voleb. Od března do prosince se změnila podmínka.

- **Co přesně se stalo?**

Jednalo se hned o několik faktorů. Jedním byl i populistický slib, že samostatná Ukrajina bude ekonomicky vzkvétat. Je třeba říct, že ekonomická

situace konce osmdesátých let byla dost děsivá. Na Ukrajině, v takzvané obilnici Evropy, chyběly základní potraviny. Lidé měli práci a dostávali platy, ale nic si za ně nemohli koupit. Právě proto rádi uvěřili tomu, že díky svému osamostatnění už Ukrajina nebude muset žít zbytek SSSR a bude mít všeho dostatek. To vneslo obrovskou korekci do ukrajinského politického života, ale realitu hroutícího se sovětského hospodářství vyhlášení nezávislosti změnit nemohlo. V následujících letech to Ukrajina pocítila velmi krutě.

Nedá se tedy říct, že samotný akt vyhlášení nezávislosti změnil tak složitý organismus, jakým je stát, tím spíše stát vazalský. Ale myšlenka nezávislé Ukrajiny a s ní spojená myšlenka navrácení se ukrajinského národa do západní, nebo lépe řečeno evropské rodiny se v následujících letech dále rozvíjela a obsazovala čím dál větší prostor na politické mapě Ukrajiny.

- **Jaké důležité události vyhlášení nezávislosti předcházely? Prožili Ukrajinci něco na způsob naší sametové revoluce?**

Dalo by se říct, že tomu předcházelo téměř sto let boje za nezávislost a minimálně pět pokusů o její vyhlášení. Ale pokud mluvíme o osmdesátých letech, tak bych řekla, že to bylo ochlazení vztahů mezi ukrajinskou a centrální komunistickou elitou, které se asi nejvíce projevilo během výbuchu Černobylu. Dále to byla snaha o demokratizaci SSSR prostřednictvím perestrojky a glasnosti, kdy došlo k otevírání archívů, rehabilitacím a návratu propuštěných politických

věžňů na Ukrajinu. Tyto procesy vyvolaly mobilizaci společnosti a vznik prvních hnutí na ochranu životního prostředí nebo na ochranu památek, různých kulturologických spolků. V září 1989 se konal ustavující sjezd politické strany RUCH. V březnu 1990 se už do parlamentu dostaly i jiné strany než jen ta komunistická. Opozice získala třetinu míst v parlamentu.

A co se týče revolucí, v říjnu 1990 proběhl na Ukrajině první Majdan, na který si dnes málokdo vzpomene. Přesto se o něm mluví jako o nejúspěšnější revoluci v tom smyslu, že téměř všechny požadavky protestujících byly splněny. Říká se jí revoluce na žule a jedním z jejích požadavků bylo to, že se nepodepíše nová svazová smlouva.

■ **Prvním ukrajinským prezidentem Ukrajiny se v roce 1991 stal Leonid Kravčuk, který byl předtím prvním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Ukrajiny. Směřoval navzdory své minulosti zemi k demokracii? Orientoval se na Západ?**

V době vyhlášení nezávislosti už byl Leonid Kravčuk předsedou parlamentu tehdy ještě sovětské Ukrajiny. A už jen to, že byl do této funkce zvolen právě on, byl do jisté míry dost velký průlom. Byl totiž prvním komunistou v tak vysoké funkci, který pocházel ze západní Ukrajiny. Do té doby to sice mohli být etničtí Ukrajinci, ale pouze z centrálních, jižních a východních regionů. Mělo to svou logiku. Západní Ukrajina byla součástí ruského impéria příliš krátkou dobu. Kravčukovo jednání a postoj během těch několika dní mezi začátkem puče v Moskvě a vyhlášením nezávislosti, šlo o pouhý týden, jeho současníci v žertu popisují tak, že v něm zvítězil „volyňák nad komuňakou“. To znamená, že v něm zvítězil Ukrajinec nad komunistou. Leonid Kravčuk pocházel z Volyně.

V prezidentském křesle pobyl jen tři roky a všichni si jej spojují s vyhlášením nezávislosti a obrovskou ekonomickou krizí. Co se týče demokracie, tady bych řekla, že pro Ukraji-

nu, pokud si zachová nezávislost, je jistý druh demokracie přirozený. V tomto případě byly kvůli neutichajícím stávkám vypsané předčasné volby a z Kravčukovy strany došlo k nenásilnému předání moci.

■ **Kravčuk prohrál s Leonidem Kučmou. Co bylo hlavní příčinou jeho porážky?**

Hlavní příčiny byly dvě: ekonomická krize a volební demokracie. Když jsem mluvila o tom, jak se mezi březnovým a prosincovým referendem voliči nezměnili a změnila se jen podmínky, měla jsem na mysli také to, že přibližně ta část voličů, která v březnu 1991 volila možnost opustit SSSR a přála si nezávislost Ukrajiny, volila v prosinci v prezidentských volbách Kravčukova protikandidáta – disidenta Vjačeslava Čornovila. Kravčuk byl pro tuto část voličů komunist, a proto proruský kandidát. Ale v roce 1994, když se Kravčukovi postavil mladší komunist z ruskojazyčného Dněpropetrovska, představitel takzvaných červených ředitelů, byl už Kravčuk brán jako prozápadní a proukrajinský politik. Proto prohrál. Nebo jinak, proto vyhrál Kučma. V tu dobu ještě bylo na Ukrajině více postsovětských voličů než těch prozápadních. Pochopitelně Kučma přitahoval voliče také kvůli tomu, že si na něj vsadili jako na mladého manažera, který na rozdíl od ideologa Kravčuka zajistí ekonomický růst.

■ **Leonid Kučma jako dosud jediný prezident svůj mandát obhájil. Posunul zemi kupředu? My si v Česku vybavujeme asi hlavně některé negativní jevy provázející jeho éru.**

Obhajobou mandátu způsobil zemi i sobě velké problémy. Ale pokud mluvíme o jeho prvním prezidentském období, můžeme říct, že zemi kupředu posunul. Během jeho prezidenství byla v roce 1996 přijata ústava, a z ní plynula dělba moci. Byla provedena peněžní reforma a zahájily se kroky k integraci Ukrajiny do západních struktur. Dnes si všichni pamatují jen to, že to byl otec ukrajinské oligarchie, proruský politik, ale ono

to bylo trochu složitější a zajímavější.

■ **Výběr Kučmova nástupce provázela na přelomu let 2004 a 2005 oranžová revoluce. Jednalo se o protesty proti pravděpodobně zfalšovaným výsledkům prezidentských voleb. Prezidentem se pak v opakovaných volbách místo Kučmova favorita Viktora Janukovyče stal prozápadně orientovaný Viktor Juščenko. Oranžová revoluce se považuje za důležitý mezník v odklonu Ukrajiny od Ruska. Jenže Janukovyč se dokázal na vrchol vrátit nejprve jako premiér, v roce 2010 pak vyhrál prezidentské volby. Dá se tak říci, že oranžová revoluce neuspěla?**

Podle toho, jak se na to chceme dívat. Já bych to nikdy takto neřekla. To by bylo podobné jako říct, že sametová revoluce neuspěla, protože po ní přišly mafiánské devadesátky nebo protože došlo k tomu, že se člověk jako Andrej Babiš stal premiérem.

Byla to obrovská mobilizace občanské společnosti, která si uhájila své právo na spravedlivé volby. Nevíme, zda by bez oranžové revoluce byla možná revoluce důstojnosti v letech 2013 až 2014. Nejspíš ne. A bez revoluce důstojnosti by možná také nevznikly dobrovolnické jednotky, které z Majdanu směřovaly bojovat na východ. Podstatou této revoluce nebylo dosažení určitého politika nebo politiků do funkcí. Formovala se během ní identita národa. A přesto, že pak došlo k regresi, těch pár let svobodných médií stačilo, aby si národ zvykl na svobodu projevu. A na to, že ukrajinská kultura a jazyk nejsou vesnické, jak mu to dlouhá desetiletí a století vnucovala okupační elita. Spousta mladých lidí se rozhodla učit a mluvit ukrajinsky. To všechno rozšiřovalo a prohlubovalo ukrajinský politický projekt v zemi.

■ **Během revoluce důstojnosti utekl Viktor Janukovyč ze země. Rusko posléze anektovalo Krym a rozpoutalo boje na Donbase. Novým ukrajinským presiden-**

tem se pak stal Petro Porošenko. Ten byl na Západě vnímán pozitivně, přesto v roce 2019 utrpěl těžkou porážku ve druhém kole prezidentských voleb s Volodymyrem Zelenským. Proč Porošenko v očích Ukrajinců neuspěl?

Protože proti němu stanul herec. Mladý a populární. Protože proti němu byla spuštěna obrovská negativní kampaň. A také proto, že s válkou tehdy přišlo do styku jen asi 25 procent obyvatelstva a ti zbylí už jí byli unaveni. Přibližně tak, jak jsou jí dnes unaveni, dejme tomu, voliči Roberta Fica nebo Tomia Okamury. I oni svalují vinu za pokračující válku na Ukrajinu. V roce 2019 kvůli ruské propagandě spousta Ukrajinců uvěřila tomu – a nutno říct, že je v tom Volodymyr Zelenskij ve své kampani utvrzoval –, že tím, kdo nese odpovědnost za pokračování války, není Putin, ale Porošenko. Podle nich byla pro něj válka ekonomicky výhodná.

■ **Ještě před loňským zahájením ruské invaze na Ukrajinu byl Porošenko obviněn z vlastizrady kvůli dovozu uhlí z Ruskem ovládané části Donbasu. Jde o dohodu uzavřenou v roce 2014. Nejedná se svým způsobem o politický proces?**

Myslím, že to opravdu byla součást politického boje. Je otázkou, ne zda, ale jakou roli v tom hrál ruský faktor. První tři roky vládnutí Volodymyra Zelenského nebudou zapsány v dějinách Ukrajiny zlatými písmeny. Protože v nemilosti se ocitl nejen Porošenko, ale i velká část ukrajinské politické, diplomatické a dokonce i vojenské elity. Zatím se nikomu nepodařilo vysvětlit příčinu tak silné osobní nevraživosti Zelenského vůči Porošenkovi.

■ **V rozhovoru pro Český rozhlas jste s nadsázkou řekla, že Volodymyr Zelenskij dnes jako prezident plní program Petra Porošenka z roku 2019. Co jste tím měla na mysli?**

Ale ono to tak je. Hlavním heslem Porošenkovy kampaně byl slogan Armáda, jazyk, víra. Ten slogan bychom

mohli taky nahradit slovním spojením národní bezpečnost. Tehdy si z tohoto sloganu příznivci Zelenského dělali legraci. Teprve ve funkci prezidenta Zelenskij pochopil, že pokud má Ukrajina ustát tuto válku, musí být chráněna armádou, musí mít chráněný svůj kulturní a informační prostor a musí se zbavit trojského koně, který se dlouhá léta zaštiťoval jednou ze základních svobod – svobodou vyznání. Mám na mysli ruskou pravoslavnou církev.

Po zahájení invaze to byl právě Zelenskij, kdo byl nucen armádu zvětšit a ozbrojit. Pochopil, že ukrajinský jazyk je otázkou informační bezpečnosti, i když v tomto případě ještě pořád koketuje s myšlenkou, že na jazyku nezáleží. A pravděpodobně během jeho prezidenství bude vytlačena ruská pravoslavná církev z ukrajinských svatých.

■ **Není Zelenskij jedním z nejviditelnějších důkazů vytvoření ukrajinského politického národa napříč celou zemí? Jeho rodnou řečí je ruština, v Rusku coby umělec před svým zvolením prezidentem podnikal. Dnes z pochopitelných důvodů před Ruskem varuje celý svět.**

On nebyl první. Kučma i Janukovyč také jako prezidenti začali mluvit ukrajinsky. Co je ale mnohem důležitější a zajímavější sledovat, je přerod sovětského člověka v politického Ukrajince. Nevím, jak Zelenskij mluví doma, ale na veřejnosti už mluví téměř výlučně ukrajinsky. Když někdy odpovídá třeba na otázky ruskojazyčných novinářů rusky, tak už v ruštině začíná dělat chyby, protože některé termíny má již zažit v ukrajinštině. Než se ale stal prezidentem, mohl si ve svých zábavných pořadech dělat legraci z tomosu, tedy udělení ukrajinské pravoslavné církvi autokefality, nebo z hladomoru v letech 1932 až 1933. Myslím, že to se už opakovat nebude.

■ **Ukrajíně se v minulosti vytýkaly vysoká míra korupce a velký vliv oligarchů. Na stránkách *Demokratického středu* jsme psali o řa-**

dě pozitivních změn, k nimž v posledních letech v zemi došlo. V současnosti spousta věcí zastihuje ruská agrese, již země musí čelit. Lze přesto říci, zda vliv oligarchů na ukrajinskou politiku slábně? Třeba Zelenskij byl před svým zvolením spojován s Iho-

**rem Kolomojským. Za oligarchu je možné označit i Porošenka, který má svůj byznys a vlastní ta-
ké média.**
Porošenko se svých médií vzdal. A to především kvůli zákonu o oligarchách, který ovšem s bojem s oligarchií a korupcí má jen pramálo společného. Ihor Kolomojskyj je dnes obviněným a je ve vazbě. Na Ukrajině byly vytvořeny instituce pro boj s korupcí, a pokud jim bude ponechána nezávislost, tak z formálního boje se může stát boj opravdový. Pochopitelně, válečný stav láká k tomu nezávislost těchto institucí omezit.

Velmi zásadní v tomto smyslu bude, jak se k tomu postaví Západ, ale především ukrajinská společnost. A ta, jak se zdá, není ochotná korupci trpět. Začátkem září ukrajinský parlament odhlasoval zákon o znovuspuštění elektronických deklarací, které byly v souvislosti se začátkem ruské invaze pozastaveny. Tyto deklarace měli za povinnost podávat všichni politici a státní zaměstnanci. A bylo z nich patrné, k jakému majetku si daný politik během svého působení v politice přišel. Bylo možné velice rychle spočítat, zda úředník mohl nebo nemohl přijít ke svému majetku, když v deklaraci byla uvedena výše jeho platu. Součástí deklarace byly rovněž informace o příjmu a majetku nejbližších rodinných příslušníků. Toto opatření tedy parlament opět obnovil, ale s tím, že k deklaracím neměla mít přístup veřejnost. Na webových stránkách prezidenta, kde je možné podávat petice, se objevila petice za zrušení tohoto zákona. Nebo lépe řečeno výzva, aby tento zákon prezident nepodepsal. Během jednoho dne ji podepsalo přes šedesát tisíc lidí. Jiné petice sbírají například pětadvacet tisíc hlasů devadesát dní.

Tomáš Fošum

Klusákův snímek nahlíží na pandemii v příliš úzkém záběru

Když se objevila zpráva, že dokumentarista Vít Klusák spolu se svou partnerkou Marikou Pecháčkovou točí film o covidové pandemii, bylo to příslibem zajímavého počínu. Kdo jiný než známý ironik Klusák by mohl pronikavě postihnout paradoxy a absurdity té zvláštní doby, která nějakým způsobem zasáhla každého. Dokument Velké nic je ovšem bohužel spíše promarněnou příležitostí.

Formálně je film stejně jako všechna Klusákova díla natočený skvostně. Černobílá kamera Adama Kruliše servíruje divákům obrazy, které utkví v paměti. Holubi produčující se městem bez lidí, stádo srn pasoucí se v areálu nemocnice, osamělý žebrák na prázdném Karlově mostě, nudisté opalující se s rouškou na ústech – to vše jsou výjevy, jež potvrzují, že režisér má mistrný cit pro vizuální zkratky a gagy. Dynamická montáž sportovců trénujících v karanténě, která zahrnuje třeba plavce připoutaného ke gumě a dělajícího tempa v malém sklepním bazénku nebo veslaře na trenažeru na zahradě, na kterého přítelkyně stříká hadicí vodu, se blíží němému grotesce.

Režisér Vít Klusák představuje svůj film *Velké nic*.

Foto: Wikimedia Commons/Pavel Bednařík (WMCZ)

Ale vzhledem k vážnosti tématu a možná i díky vlivu spolurežisérky je Klusák méně jízlivý a více empatický než obvykle. Například scény z jednotek intenzivní péče jsou natočeny velmi citlivě a připomínají onu tichou hrůzu zabijácké nemoci, kterou už většina z nás možná stačila vytěsnit. I proto je škoda, že se film neubráníl zplošťujícímu pohledu, který na společenský kvas v průběhu pandemie nahlíží v příliš úzkém záběru.

Na jedné straně rámuje celý film narativ, jenž by se ve zkratce dal opsat jako „společnost se semkla navzdory neschopné vládě, která selhala“. Platí to samozřejmě o zdravotnicích v první linii, ale i třeba o partě kamarádek z volejbalu, které si v první fázi pandemie zřídily dílnu na šití nedostatkových roušek. „My Češi se umíme spojit, podobně jako při povodních, nezachraňujeme systém, zachraňujeme lidi,“ zní jejich poselství.

Film neopomíjí známý happening s namalovanými kříži na Staroměstském náměstí a jako jediný z expertů ve snímku vystupuje známý covidový alarmista Jaroslav Flegl, který vládu přímo viní ze zbytečných úmrtí. Do této linie vyprávění patří příběh operní pěvkyně Moniky Jägerové, jež v době epidemie pracovala jako prodavačka v supermarketu. I ona nadává na zmatečná a příliš mírná vládní opatření a kritizuje tehdejšího premiéra Andreje Babiše.

A přibližně od poloviny filmu se vynořuje další vyprávěcí linka, která ve zkratce ilustruje genezi antisystémové scény. Tu ve snímku jako hlavní aktérka zastupuje bývalá novinářka a nechvalně proslulá aktivistka Jana Peterková. Sledujeme ji, jak v restauračním salónku s pěti dalšími přívrženci blouzní o čipech ve vakcínách nebo jak na Václaváku vykřikuje na náhodné lidi, že jsou mrtví zaživa. Slouží autorům ke cti, že Peterkovou jenom výsměšně nekarikují a ukazují ji i v několika zlidšťujících civilních scénách s partnerem a dětmi. Ale tvůrci už neudělají další krok a nezkoušejí zjistit, co pohání extrémní názory Peterkové a jejích kumpánů.

Film dává v převážné míře prostor zastáncům vyhraněných postojů na opačných pólech ideologického spektra neboli – s jistou nadsázkou – těm, co si myslí, že lockdowny měly přijít dřív a měly být přísnější, a těm, co si myslí, že lockdowny zabíjely. Ve společnosti přitom navíc rezonovala celá řada unikátních výzev a kontroverzních témat, kterých si Klusák s Pecháčkovou ani nevšimnou – od distanční výuky a dopadu pandemie na děti až třeba po

dočasné omezení určitých práv a svobod nevakcinovaných.

V metaforicky výmluvné a působivé montáži před koncem filmu se prolínají záběry z divadelního sálu, ve kterém konečně zase zpívá árie zpěvačka Monika Jägerová, se záběry z divoké demonstrace, na níž se odpůrci proticovidových opatření střetávají s policií. Poselství tvůrců je jasné: dědictvím pandemie je rozdělená společnost – na jedné straně „kavárna“, na straně druhé „dezoláti z Václaváku“. Snímek skutečně zachycuje aktéry hlavně z těchto

dvou neslučitelných sociálních bublin, kteří jsou povětšinou navíc uvězněni v komnatách ozvěn. Jenže je tu celá široká šedá zóna společnosti, jejíž postoj k různým aspektům covidové krize byl mnohem méně černobílý a zasloužil by si taky zaznít.

Film *Velké nic* stojí určitě za vidění, ale člověk se nemůže ubránit pocitu, že tvůrci mohli vyjít trochu více ze své komfortní myšlenkové zóny a že turbulentní léta s covidem jsou hodna zvědavější reflexe.

Jan Gregor

K čemu je nám vlastně polonistika?

Záměrně provokativní titul je vážně míněnou otázkou, která by se ostatně měla stát výchozím bodem přemýšlení o podobě tohoto oboru na našich univerzitách – po sto letech jeho existence.

Když 13. října 1923 zahajoval Marian Szykowski na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy svou inaugurační přednášku jako první profesor nově vzniklé katedry polského jazyka a literatury, měl dost možná smíšené pocity. O tom, zda nabídku pražských kolegů přijme, se krakovský literární vědec rozhodoval dva roky. Poprvé ho dva zástupci pražské slavistiky navštívili už v roce 1921 a velmi ho zaskočili. Lvovský rodák již v Krakově zapustil kořeny a Praha byla nejistá vyhlídka, byť mladému badateli na druhou stranu nabízela možnost samostatně vědecky pracovat. Vedle osobních důvodů tu byly ty obecnější. Polsko-československé vztahy v meziválečném období nebyly v důsledku různých hraničních sporů a především boje o Těšínsko v letech 1918–1920 právě nejlepší.

Zatímco dnes jsou Češi v Polsku podle různých průzkumů nejoblíbenějším národem, Szykowski vzpomínal na své váhání takto: „Odrážela mě rodina, odráželi mě přátelé (a to už nemluvím o přítelkyních). Nesmíme zapomínat, že v Krakově tehdy panovaly antičeské nálady – a z nich vycházely spravedlivě rozhořčené a varovné hlasy: ‚Vy se necháte opravdu přemluvit od těch... Pepiků? Utopí vás na lžičce vody, jestli budete chtít více šířit polskou kulturu.‘ (...) A za zády se mi ozývalo šeptání výjimečně ošklivé: zaprodává se Čechům!“ (Citát pochází z biografie od největšího znalce Szykowského života a díla historika Romana Barona.)

V této situaci bylo jasné, že příjezd do Prahy není jenom otázkou výuky polského jazyka, historie nebo literatury. Hlavní důvod, proč místo na Univerzitě Karlově přijal, formuloval profesor Szykowski v závěru své první přednášky: „Chtěl bych se stát kulturní spojkou mezi oběma národy, informovat Čechy o Polsku a Poláky o Česku.“

Jeho slova nebyla jen formálním zakončením vystoupení, měla velmi praktický rozměr. Kromě přednášek na polonistice, doplněných jazykovými kurzy lektorky Izy Šaunové, se Szykowski angažoval ve společenském živo-

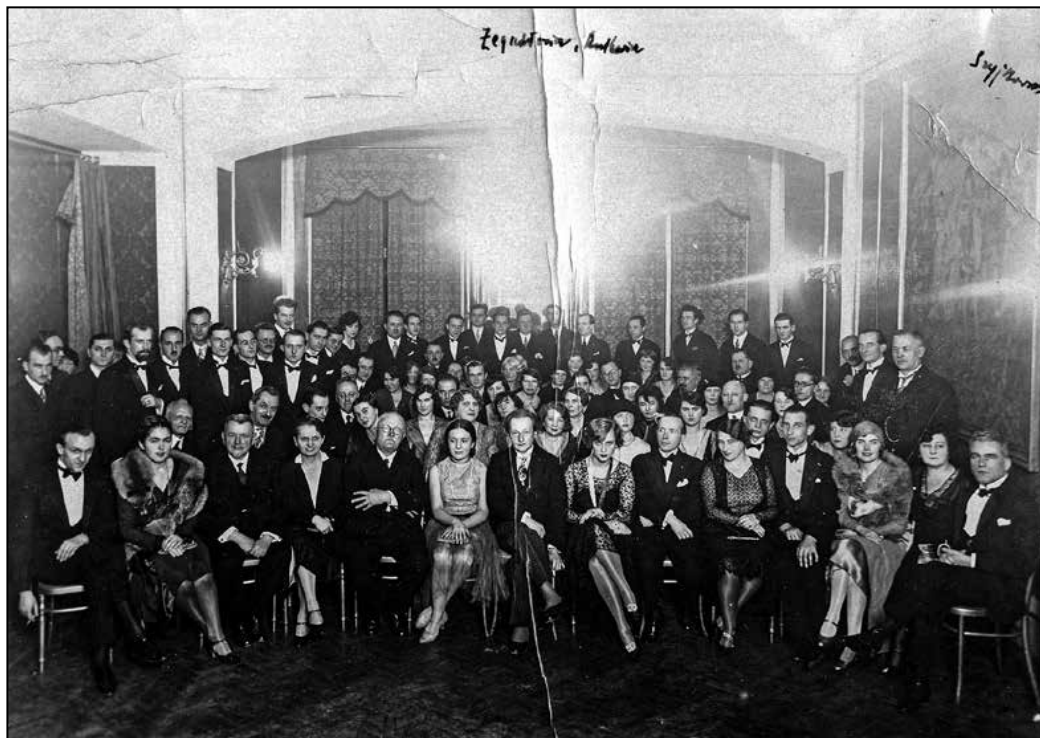
tě, překládal, psal články. Zval do Prahy přední polské umělce, organizoval v tehdejšímu hotelu Šroubek na Václavském náměstí (nyní Grandhotel Evropa) takzvaný polský stůl, u nějž se diskutovalo o současném Polsku. Mezi jeho hosty byli třeba přední polští spisovatelé tehdejší doby, mimo jiné Julian Tuwim, Emil Zegadłowicz a Zofia Nałkowska, nebo hudební skladatel Karol Szymanowski.

Jak zásadní osobností byl v akademickém prostředí, dokládá fakt, že pod vlivem jeho přednášek přestoupil z germanistiky na polonistiku další pozdější významný vědec – Karel Krejčí. Lze tedy říci, že přes řadu těžkostí, které provázely jak samotné začátky v Praze, tak následné fungování katedry, Szykowski naplnil svoje přání spojit obě kultury. Nespornou zásluhu na tom měla jeho osobní angažovanost na mnoha úrovních – akademické, publicistické, společenské i organizační.

Kontrolované vztahy

Rozvíjející se obor ovšem začala po znovuotevření vysokých škol po druhé světové válce ovlivňovat politická situace. Szykowski už byl nemocný a nových studentů se postupně ujímal jeho nástupce Karel Krejčí. Helena Stachová, významná česká překladatelka z polštiny oceněná Státní cenou za celoživotní dílo, vzpomíná, jak stála jako studentka čestnou stráž u Szykowského hrobu. Překladatelka Witolda Gombrowicze nebo Sławomira Mrożka znala Szykowského a Krejčího již dříve. Její matka Helena Teigová byla totiž rovněž velmi aktivní v polsko-českých kulturních i společenských kruzích, s oběma profesory se setkávala a hostila je i v rodinné devjické vile.

Helena Stachová však vzpomíná i na to, že jednou z otázek, které padly u přijímacího řízení na polonistiku, byla tato: kdo rozpoutal válku v Koreji? Komparatista Karel Krejčí byl postupně uklizen na Akademii věd, jeho nadějný žák Antonín Měšťan později raději volil západoněmecký exil a nejdůležitějším kritériem hodnocení studentů –

*Kulturní večer v Praze s účastí spisovatele Emila Zegadłowicze v roce 1931, profesor Marian Szykowski sedí jako první zprava.
Foto: Narodowe Archiwum Cyfrowe*

například při schvalování výjezdů do Polska – se stala aktivita v komunistických mládežnických svazech. Ačkoliv se tedy vedoucím slavistiky stal polonista Jan Petr, byl to „prověřený kádr“ a rozhodně nebyl šéfem čistě pro své vědecké úspěchy. Na polonistice působil Otakar Bartoš, který se pokoušel lavírovat mezi nutným a možným, což tohoto literárního vědce a překladatele dovedlo až k vážným psychickým obtížím.

Poláci sice byli sousedním bratrským socialistickým národem, nekontrolované kontakty se však nepodporovaly, zejména v situaci, kdy se v Polsku zdvihala vlna silného občanského protikomunistického odporu po vzniku Solidarity v roce 1980. Marasmus normalizace zasáhl celou Filozofickou fakultu a polonistika nebyla výjimkou. Zajímavé překlady a texty vycházely v samizdatu. Právě v této době se zrodila generace „neakademických“ polonistů, jako byla v Praze Petruška Šustrová nebo v Olomouci Václav Burian. Ti v určitém smyslu navázali na Szykowského v propojování polské a české kultury skrze navazování osobních kontaktů a přátelství.

Ze slovanské náruče do střední Evropy

Pražská filozofická fakulta byla prvním místem, kde samostatná katedra před sto lety vznikla, rozhodně ale nebyla a není jediným polonistickým centrem v naší zemi.

Polonistika se paralelně rozvíjela v Brně, Olomouci a Ostravě, v posledních letech a v různých mezioborových variantách také v Pardubicích. Každá katedra má své zvláštní dějiny a významné osobnosti. Praha spíše doplatila na to, že byla za komunismu nejvíce na očích, hlavní roli v rámci slavistiky musela hrát rusistika. A po roce 1989 začalo hledání nové podoby studijního programu, který samozřejmě vedle bohemistiky nebo anglistiky patřil k takzvaným malým oborům. Zejména v devadesátých letech se pochopitelně značná pozornost obrátila na dosud zakázaný

Západ. Slovanská vzájemnost získala nepříjemnou pachut.

Jak ale definovat obor, pokud pomineme filologické hledisko vzájemné příbuznosti slovanských jazyků? Zatímco brněnská, olomoucká a ostravská polonistika zůstaly dodnes součástí slavistických kateder či ústavů, v Praze proběhly různorodé pokusy polonistiku zařadit do nového kontextu. V roce 2011 vznikla Katedra středoevropských studií, kde se vedle polské kultury a jazyka objevily také hungaristika a slovakistika. V původní podobě to byl pokus skutečně studenty co nejvíce propojit a zároveň je připravit na nevědecké působení – například v turistickém ruchu.

Společné studium tří rozdílných oborů ale postupně vedlo k většímu osamostatnění programů. A ačkoliv se k nim připojila také romistika, stále tu zůstává základní otázka: je možné v českém kontextu studovat „střední Evropu“ bez znalosti němčiny a německé kultury, pokud i na bohemistice je tato znalost doporučovaná? V současné době prochází katedra výraznou proměnou, a sice sloučením v Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií, schváleným v červnu 2023 na návrh děkanky akademickým senátem. Jaké bude další směřování pražské polonistiky, je tedy otázkou pro nového vedoucího, který bude teprve vybrán ve výběrovém řízení.

Přestože v Ostravě, v Olomouci nebo v Brně nedochází k takto formálně viditelným proměnám struktury celého oboru, stojí před stejnými problémy, jaké musí vyřešit Praha. První dilema je samotný počet studentů a snaha je nalákat a udržet, ale zároveň neslevovat z nároků. Pokud by se univerzity měly proměnit v jazykové školy, postrádají dlouhodobě smysl.

Druhou výzvou jsou proměny okolního světa – především technologické. Překladatelství a translologie byly a stále ještě jsou důležitou součástí filologických oborů. V okamžiku nástupu umělé inteligence a různých robotických překladačů se zdá jen otázkou času, kdy se překladaatelé – dnes už i tak špatně placení – stanou něčím jako básníky. Malou elitní skupinkou, která převádí do rodného jazyka pouze vysoce esteticky, symbolicky a intelektuálně náročné texty. Široké uplatnění absolventů v tomto oboru tedy nejspíš není reálné.

Co naopak stroje nejsou schopné nahradit, je lidský rozměr. Pokud si chceme navzájem rozumět, potřebujeme v polsko-českých vztazích odborníky, kteří jsou vybaveni znalostí jazyka, reálií, historie, literatury a filmu, znají současnou polskou společnost, zároveň však chápou český kontext, dokážou fakta vysvětlovat, zpřesňovat, vyvracet fake news. Střední Evropa se v souvislosti s válkou na Ukrajině opět stává místem, kam se upírá po-

zornost. Stojí před výzvou nenechat se rozdělit ruským trollingem, který podporuje staré nacionalistické resentimenty. Polonisté na postu diplomatů, jako třeba nedávno předčasně zesnulý absolvent Palackého univerzity v Olomouci Jakub Dürr nebo současný ředitel Českého centra ve Varšavě a rovněž olomoucký polonista Petr Vlček, jsou dobrým důkazem potřeby podobně vzdělaných specialistů. Vrátime-li se o sto let zpět k profesorovi Szykowskému, je zřejmé, jak zásadní je vidět a slyšet tyto odborníky i ve veřejné debatě, jak se stávají „spojkami mezi oběma národy“. Jedná se i o jeden z klíčů (nejen pro polonistiku) k tomu, jak obrátit pozornost na podfinancování humanitních škol a srozumitelně vysvětlit vlastní nezastupitelnost. Smyslem oboru tak stále zůstává vychovávat kritické, nezávislé a výrazné osobnosti a motivovat je k veřejnému působení.

Lucie Zakopalová

Když intelektuálové hledí ze slonovinové věže na periferii

Maďarská spisovatelka Réka Mán-Várhegyi se ve svém románu Magnetický vrch (2018) zaměřila na akademické prostředí, na něž nahlíží z feministické perspektivy. Jako vystudovaná socioložka píše o dané oblasti s autentickou věrohodností, ale dokáže též zaujmout ironií a nadhledem. Kniha se po úspěšném kritickém přijetí v Maďarsku začala překládat do mnohých jazyků. Díky výbornému překladu Simony Kolmanové si čtení tohoto komplexního příběhu mohou užít i čeští čtenáři.

Na začátku je zapotřebí přiznat, že popsat v jednoduchosti syžetovou výstavbu románu *Magnetický vrch* není snadným úkolem. Autorka sice příběh rozdělila do patnácti kapitol, vzdala se však klasické lineární struktury vyprávění a kompozici románu rozbila do vícera epizodických scén, které navíc na sebe chronologicky nenasazují. Navzdory této zdánlivé roztržitosti spisovatelka hází čtenáři záchranný kruh v podobě konkrétních časových údajů, proto lze příběh poskládat do období tří let na přelomu milénia.

Postavy příběhu se pohybují mezi různými maďarskými regiony, přičemž hlavními dějišti klíčových epizod jsou centrum Budapešti a její sídlištní vnitřní periferie, čtvrť s názvem Békásmegyer. Kromě alternací v čase a geografických souřadnicích percepci románu navíc ztěžuje použití dvou vypravěčských situací. První, modelovanou vnější perspektivou, tvoří příběh Enikő, ambiciózní socioložky, která odchází z New Yorku, aby se vrátila do rodného Maďarska s cílem realizovat rozsáhlý výzkum z prostředí menšin tamní společnosti. Ta druhá, vyprávěná v ich-formě, představuje osudy mladé a houževnaté studentky sociologie Réky. Protagonistky vedle společného zájmu o maďarskou společnost zároveň spojuje postava profesora Tamáse Bogdána, úspěšného a uznávaného akademika, se kterým obě udržují milostný poměr.

Z výše řečeného by se mohlo zdát, že Mán-Várhegyi si ve svém románu připravila půdu pro typický milostný trojúhelník, který vytváří hlavní dějovou osu knihy. I v tomto případě však autorka překvapuje a emoční rozklad, jenž je tak typický pro klasické milostné drama, nahrazuje komplexní analýzou vnitřního života budapeštských intelektuálů. Těžiště románu tak netvoří téma lásky, přinejmenším ne v prvním plánu. Kniha totiž namísto vyprávění uceleného milostného příběhu vytváří prostor pro zrcadlení osobních a profesních problémů lidí patřících do privilegované sociální vrstvy. Na intimní rovinu prožívání postav ale autorka úplně nerezignuje, tematizuje ji prostřednictvím zobrazení více pozic v partnerských vztazích.

Čekání na katarzi

Příklad pokřivení profesní morálky u akademických pracovníků zosobňuje především postava Bogdána, který navzdory vědeckým úspěchům zneužívá svoji mocenskou pozici k vyhledávání sexuálních dobrodružství se studentkami.

Jednou z nich se stává i Réka, děvče z Békásmegyru, která se nechá profesorem svést. Na tomto místě je však potřeba zdůraznit, že přestože Enikő i Réka udržují po

jistou dobu s Bogdánem intimní poměr, obě protagonistky představují emancipovanou pozici moderního feminismu. Důležitost změny v diskusi o rodové rovnosti přitom lze poznat z několika promluv hrdinek. Jak se vyjádří Réka v jednom ze svých vnitřních monologů: „Řekla bych vám, co si myslím o vašem maskulinním pohledu a o útisku žen, a pokud jste na to zvědavý, milý pane, ... popsala bych vám, jak s mojí pomocí odhalit strategie mužské nadvlády.“ (s. 67)

Z výše naznačeného vyplývá, že navzdory různým problémům a výzvám v osobním i akademickém životě jsou protagonistky románu zobrazeny jako skutečné hrdinky dnešních dní, schopné otevřeně vyjadřovat své názory a kariéře se vyrovnat svým mužským protipólům. Naopak v postavě Bogdána je možné pozorovat výrazy sobectví, samolibosti a morálního úpadku nadřazeného muže-akademika.

I když příběh neukazuje svět žen a mužů černobílou optikou, ve které jsou ženy idealizovány a muži pro své nadřazené chování zatracováni, je celkem zjevné, že Mán-Várhegyi skrze své hrdinky akcentuje myšlenky feminismu a společenské rehabilitace žen v patriarchálně formovaném akademickém prostředí. Kdybychom však čekali v této otázce od románu jisté rozuzlení či případně katarzní moment v podobě pomsty ze strany hrdinek, nedočkáme se jí. Spisovatelka totiž oprávněně nemodeluje vysněnou alternativu k dnešní realitě, ale soustřeďuje se spíše na zobrazení často nepříjemné žité skutečnosti.

Nemožnost porozumění

Román se však nezastavuje jenom u uměleckého zobrazení rodových nerovností, ale můžeme v něm pozorovat taktéž další, neméně významnou tematickou rovinu, a to problém rozdělené společnosti. Na jedné straně sledujeme konference sociologů plné názorů na problémy vývoje maďarské společnosti, na druhé straně se ovšem ukazuje krutá realita periferních sociálních skupin na sídlišti Békásmegyery. Autorka tím dává do kontrastu extrémní protipóly jedné země, které víc než jiná ekonomická situace odlišuje dosažený stupeň vzdělání. Zatímco v pešťských bytech a na konferencích intelektuálové pojmenovávají palčivé problémy sociálně vyloučených skupin, jejich reální představitelé na okraji podléhají zlobným ideologiím a dezinformacím. Jedna z nich mluví o jakýchsi tajemných temných silách, jež se snaží prostřednictvím Magnetického vrchu na békásmegyerském sídlišti manipulovat myslí lidí.

Zástupcem takto smýšlejících skupin obyvatelstva je i postava mladého Feriho patřícího do řad drsných skin-headů. Do kontaktu s nimi přichází akademik Bogdán, jenž si periferii idealizuje a pomýleně fanatiky, kteří se ho snaží přesvědčit, že „tady je kolébka, alfa a omega, místo přetrvání, že tady se nachází vše živé a živoucí“ (s. 223), nijak nesoudí. Naopak, poté co spatří ve Ferim potenciál ke změně myšlení a snahu o nápravu životní perspektivy, pomáhá mu k dosažení vyššího vzdělání. Jako by se tím snažil zachránit králíka z obálky knihy předurčeného k popravě.

Román totiž současně tematizuje reálnou neprůchodnost sociálních tříd. Zatímco v Békásmegyery se generačně reprodukuje nevzdělanost a nouze, v hlavním městě je samozřejmostí akumulace vzdělanostního kapitálu a kritického myšlení. K nemožnosti vzájemného porozumění mezi světem privilegovaných a světem sociálně vyloučených nakonec na jedné konferenci zazní i tento ortel: „Těhle společnosti chybí solidarita, a na tom pár studií a mezikulturních workshopů nic nezmění. My se z naší vkusné slonovinové a vypulírované věže ze slonové kosti můžeme po libosti děsit, být zralí na mrtvici, nadávat na společnost, a nic se tím nezmění.“ (s. 306) Jako příklad nemožnosti překročení sociálních bariér slouží i žalostná vzpomínka akademiků na sebevraždu kolegyně pocházející z chudých poměrů, a patřící tak do první generace intelek-

tuálů v rodině.

Kromě zmíněných témat se román epizodicky dotýká i dalších problémů typických pro akademické prostředí. Za všechny lze zmínit nedostatečnou finanční podporu výzkumu, tlak na výsledky nebo srovnání pracovních podmínek a možností středoevropských vzdělavců a jejich západních protějšků. Spisovatelka, která sama vystudovala sociologii, zobrazuje tyto fenomény nejen s autentickou věrohodností, ale naštěstí rovněž s přiměřenou dávkou ironie a nadhledu. Také proto je možné říct, že za ideálního čtenáře knihy lze považovat člověka s vysokoškolským vzděláním, který akademickou půdu důvěrně zná. Mán-Várhegyi totiž napsala příběh upozorňující na různé otázky aktuálního vědeckého i společenského diskursu. Samotný román o privilegované vrstvě je tedy svými tématy sám poněkud elitářský a ambicióznost textu může odradit právě jedince z pomyslného Békásmegyery. Ale to je snad tak trochu údělem každé dobré literatury.

Matuš Guziar

Réka Mán-Várhegyi: *Magnetický vrch*, Větrné mlýny, 2022.

Sokolovsko: Letní pohádka I

Sdělovací prostředky koncem léta oznámily, že se Karlovarský kraj stal skokanem roku v nárůstu počtu turistů. Svou troškou jsem k tomu přispěl i já. Začátkem července jsme totiž ve dvou podnikli pětidenní výpravu na Sokolovsko. A vskutku – v Lokti bylo narváno, ve Varech festival, v Chebu plné restaurace. Ba dokonce ani otloukánek Sokolov nepřišel zkrátka. Krom zájemců o nedaleká golfová hřiště v místě bývalých uhelných velkolomů, důchodkyně na rekondičním pobytu či houfů rozjařených vodáků na Ohři jsem tam čas od času narazil i na tradičnějšího turistu zaměřeného primárně na pamětihodnosti, přírodu a krajinu. V této lehké letní črtě se vám nicméně pokusím představit místa, kam mnoho výletníků nezavítá.

Procestoval jsem na Sokolovsku všechna města – a je jich tam hojně. Řada sídel se totiž kolem roku 2007 vrátila k historickému titulu města, přestože šlo o reziduum z dob raně novověké těžební konjunktury. Jinak řečeno,

Kraslickému náměstí 28. října vévodí stavba radnice z roku 1922, vybudovaná ovšem pro účely okresního hejtmanství. Původní radniční objekt v nedaleké Havlíčkově ulici dnes ostudně chátrá.

Foto: Martin Veselka

hornickými městy se tyto obce staly v éře, kdy i dvě stě obyvatel bylo mnoho. Tak došlo k tomu, že kupříkladu město Krásno má jen 700 obyvatel a Přebuz je se svými těžko uvěřitelnými 79 obyvateli na chvostu českých měst. Já si ovšem takovéto historické návaznosti cením a putování po těchto místech ztraceného a znovuobjevovaného lesku každému vřele doporučuji. Prozatím vybírám čtyři. Pokračování třeba příště.

Kraslice

Lokálka ze Sokolova do Kraslic vede místy zcela divokým údolím Svatavy, již se tu říkalo Zwodau. V některých úsecích podél ní nevede ani cesta. Jen dráha, podhorská říčka a les. Bez nadsázky jedna z nejkrásnějších tratí v Čechách. Vlaky sice jezdí až do Německa, ale nezdá se, že by tam nebo odtamtud proudily davy. Ani turistů mnoho nejede, spíše místní. Trať je zcela nedocenená. Stejně jako Kraslice. Asi nejmocnější svědek zašlé slávy na Sokolovsku. Po hradu z třináctého století toho zbylo málo. Po slavné éře dolování ve století šestnáctém ještě míň. A to zde prý za rudné horečky žilo až dvacet tisíc lidí!

V devatenáctém století nastal obrovský rozmach textilnictví, krajkářství a výroby hudebních nástrojů, zejména dechových. V roce 1930 měly Graslitz 13,5 tisíce obyvatel. Byly hrdým sídlem okresu s úchvatnou architekturou honosných vil, činžovních domů, hotelů a fabrik. S monumentálním novorománským kostelem a radnicí ve stylu u nás naprosto jedinečném, jako by ji někdo přenesl z Vímarské republiky.

Dnes tu žije sotva sedm tisíc obyvatel, textilní průmysl upadl, výroba hudebních nástrojů živoří. Řada skvostných staveb chátrá, jiné jsou zprzněny různými necitlivými zásahy. A i to je pouhé torzo, vždyť jen mezi léty 1951 až 1980 jsme si v Kraslicích zbořili neuvěřitelných 1863 domů! V samém srdci města ční vybydlený hotel Císař rakouský, později Praha. Někdejší luxusní podnik vybudoval koncem 19. století starosta Kohlert. Jen o kus dál stálá Bílá labuť, zbořená po hasičském cvičení v roce 1960. Přitom najít fungující restauraci či cukrárnu je i v krásném prázdninovém dni téměř nemožné. Gastronomickou poptávku, zdá se, plně uspokojuje „Stánek u kruháče“.

Němečtí turisté ztratili o Kraslice zájem. Nebo jsme je odradili. Zlaté devadesátky už připomínají jen staré cedule a reklamy, které zůstaly tu a tam viset a nikdo se je neobtěžoval sundat. Infocentrum funguje ve značně stísněných prostorách v ohybně zatepleném kulturním domě. Nejhezčí je to na hřbitově nad městem. Mohutné hrobky našich německy hovořících spoluobčanů, vzrostlé stromy a lahodná vyhlídka na úzké horské údolí, v němž se tísní město, dává na tíseň dole poněkud zapomenout. Pak už jen na improvizovaném autobusáku čekáme na autobus do Rotavy. Dámy na lavičkách vedou xenofobní řeči. Jedna z nich mluví poloslovensky.

Rotava

Vystupujeme poměrně vysoko v horách, na sídlišti, které tvoří zásadní část Rotavy. V autobuse nás nahradí početný zástup Romů, kteří zaplnili celou zastávku. V okolí lesy a lučinaté stráně, pod sídlištěm několik ulic rodinných domů a hospoda, která je překvapivě jedním z regionálních středisek pirátské strany. Místu se říká Nová Plzeň, veliký strojírenský závod v údolí totiž patřil k plzeňské Škodě. Právě průmyslová výroba – původně v podobě

hamrů a železáren – stála u zrodu a rozvoje Rotavy a vedla k jejímu povýšení na město v roce 1965.

Ze sídliště směřujeme k poněkud osamocenému kostelíku v malebné poloze na stráni na okraji lesíka. Je tu klid a hezký výhled na Krušné hory se smřčinami tak zdravými a zchovalými, bez kůrovcových pasek a holosečí, že si o tom většina českých krajů může nechat jen zdát. Člověk by skoro prorokoval, že koupit si byt či domek ve vylidňující se Rotavě nemusí být výhledově marná investice. V houští se skrývá zmrzačený pomník padlých ve světové válce. Procházíme dolinou potoka, podél něhož se místy dochovaly domky původní maličké horské osady Horní Rotava, a stoupáme k přírodnímu útvaru zvanému Rotavské varhany. Krušnohorská obdoba slavnější Panské skály, ale s hezcím okolím (v lesích!) a stále ještě snesitelným počtem turistů. Zde navíc opravdových výletníků – parkoviště je daleko.

Kdo se nebojí, může sejít po příkré a klikaté stezce až do Dolní Rotavy. Tu tvoří v podstatě jen obří průmyslový závod Rotas v údolí říčky s nepřekvapivým jménem Rotava a pak jedna ulice. Z jedné strany (tedy z té, kde není fabrika) ji lemují někdejší úřednické a dělnické domy, dnes obývané snad ze sta procent Romy. Ti zde mají u asfaltového plácku, pokrytého odpadky a honosícího se funkcí autobusové stanice, dokonce jakési komunitní středisko, jak signalizuje vlajka s červeným loukoťovým kolem. Infocentrum funguje v budově městského úřadu uprostřed sídliště, v rámci místní knihovny. Vlastivědnou publikaci o městě nemají, ale v nabídce je kniha k šedesátému výročí rotavského vzpírání – zdejšího sportu číslo jedna.

Vím, že to zazní zcela surreálně a že tam koneckonců ani taková možnost není, ale Rotava se mi jeví jako zcela ideální východisko pro aktivně poznávací dovolenou v horách. Vždyť je to jen kousek na Komáří vrch s kamennými moři, k úžasnému čedičovému lomu Kernberg s průzračným jezírkem, do Jindřichovic s majestátním zámkem a unikátním mauzoleem padlých, k tajemně působící staré vysoké peci v Šindelové...

Habartov

Do Habartova jsme dojeli autobusem. Ač byly prázdniny, veřejná doprava v Karlovarském kraji fungovala vzorově. Spojuj bylo dost, jezdily poměrně často, bez zpoždění a navazovaly na sebe. Město samotné je trochu zvláštní, ale na Sokolovsku jsou vlastně takové osudy normou...

Je relativně lidnaté (4700 obyvatel, ovšem v sedmdesátých letech jich mívalo téměř 7000). Tvoří ho tak z osmdesáti procent jedno velké sídliště. Především je však na úplně jiném místě než dávný Haberspink, jehož jméno (s patřičným počestněním-znetvořením) a víceméně i kontinuitu převzalo. To by ještě nebylo tak jedinečné – známe přece Karvinou nebo Most. Jenomže v případě Habartova to prakticky nikdo neví. V poválečném období ustoupil hnědouhelným velkolomům, aniž by si to kdokoli připomínal.

Původní osídlení se rozprostíralo kdesi v místech dnešního závodu Dukla, patřícího k dolu Pohraniční stráž (to

Svažité horní město Oloví od severu. V popředí torzo historické zástavby náměstí, uprostřed kostel sv. Michaela Archanděla, mohutný a navzdory své středověké strohosti relativně mladý. Dokončen a vysvěcen byl až roku 1902. Foto: Martin Veselka

jméno!). Nacházely se zde mimo jiné kostel svaté Anny a proslulá četnické stanice, kde 13. září 1938 došlo k přestřelce mezi davem zfanatizovaných sudetských Němců a skupinkou československých četníků, označované někdy za první bitvu druhé světové války (čtyři mrtví na obou stranách). Na místě však není žádný pomník ani informační tabule. A to zde v meziválečném období žilo téměř 5000 obyvatel, z toho pár stovek Čechů. Život se přenesl na sídliště severněji, kde také na náměstí Přátelství (to jméno!) najdeme jednu z našich nejošklivějších radnic. Městem se Habartov stal v roce 1960, takže budova pochází víceméně z této doby a nešvarné trendy z posledních let s ní udělaly své.

Pohlednější je pouze zástavba nejjižnějšího cípu města s několika domky jakési zaměstnanecké kolonie v duchu heimatstilu. Kulturní život byl vymístěn do jedné z mála starších budov – bývalé české školy v osadě Kluč východně od města. Sídlí v ní knihovna, infocentrum a především vynikající Muzeum bezpečnostních sborů s precizně zpracovanou expozicí. Věnuje se nejen již zmíněnému habartovskému incidentu, ale i dalším podobným tragickým

událostem v nedaleké Krajkové či Bublavě. Autobusová zastávka je kupodivu asi sto metrů od místa označovaného jako autobusová stanice. Nastupuje s námi mezi jinými sešlý Rom, jehož řeči nerozumíme. Kbelíky po barvách má plné borůvek z někdejších důlních výsypek.

Jakkoli by Habartov mohl splňovat stereotypní představu místa, které se z bezúčelnosti nikdy nevyhrabe, během jízdy do Svatavy a Sokolova mezi břízkami (ty jsou tu úplně všude) probleskuje modravá hladina rozsáhlého jezera Medard, teprve přednedávnem napuštěného na místě uhelných velkolomů. Na druhé straně se už nějaký čas nachází menší jezero Boden s pláží. Stane se z Habartova rekreační letovisko?

Oloví

Hezké nádražíčko leží v hlubokém lesnatém údolí, zhruba uprostřed mezi někdejším královským horním městem Bleistadt (čili Olověné Město) a horskou osadou Horn (po roce 1945 přejmenovanou s trochou kouzelné komiky na Hory). Obě tyto části, tvořící dnešní město, či spíše městečko (navzdory dvěma sídlištím má jen 1620 obyvatel), si prošly turbulentním vývojem. Současné centrum se nachází právě na dně onoho hlubokého údolí, poblíž nádraží a skláren, které se podstatně zasloužily o novodobý rozvoj sídla (podobně jako má Rotava vzpěrače, má Oloví

Zraněná města

namísto vlastivědné monografie pouze publikaci o sklárnách). Je tam i městský úřad, pošta a knihovna v jednom. Budova má oprýskanou omítku, plastová okna, tři výlohy – býval tu zjevně krám – a obligátní kamery. Snad střeží výlohy, aby přežily bez úhony občasná sročení místní romské mládeže před nedalekým krámem současným.

Chcete-li do starého Bleistadtu, je nutno vystoupat poměrně strmě a vysoko do kopců. Náměstí bývalo středem šachovnicového rastru uliček, než jejich zástavbu nahradily tři čtyři paneláky zkrášlené sedlovou střechou. Prostranství vévodí majestátní novogotický kostel, který dnes působí takřka nepřípadně, naprosto naddimenzovaně. Inu, pamatuje doby, kdy zde žilo téměř 4000 lidí, až na výjimky věřících. A vystoupáte-li ještě výš, až na návrší Na Vyhlídce, odkud lze obhlédnout kus Krušných hor a špičku kostelní věže, projdete kolem jediného živoucího místa. Hostinec, za letního večera temně hučivý, je dnes patrně bezejmenný, ale na portálku vchodových dveří se honosí lehce zašlé, frakturou napsané jméno Michael Röckl.

Zpět do údolí lze sejít jedinou přístupovou ulicí. Jmenuje se Smetanova – jak málo se to do takového kraje hodí!

Někdejší horská osada Horní Rotava (vpravo, v údolí potoka mezi stromy), kostel sv. Petra a Pavla a za loukami nad ním Nová Plzeň a sídliště tvořící jádro dnešní Rotavy.

Foto: Martin Veselka

Napravo je hřbitůvek s vyhlídkou a níže několik vil: Opačují se Kraslice, leč v menším a skrovnějším. Protější stranu údolí říčky Svatavy už zaujímá katastr připojené vsi Hory. Z původního Hornu, který byl starší než Oloví, ovšem nezbylo o moc víc než zarostlý úvoz cesty a turistický rozcestník „U býv. Starých Hor“. Nejpozději s výstavbou železnice se však rozvinula i údolní část této obce, kde vyrostla mimo jiné pozoruhodná, dodnes pěkně zachovaná dělnická kolonie zvaná Nové Hory. V šedesátých letech pak na svahu nad údolím vzniklo bizarní sídliště: dvě řady paneláků, pět řad garáží, smíšené zboží, zahrádkářská osada. Nové, moderní srdce celého Oloví.

Snad to bylo tou polohou v hlubokém údolí s příkrými svahy, kterou jsem v souladu se svým sklonem romantizovat vnímal bezmála jako alpskou, snad tím všudypřítomným pohledem na nedozírné horské lesy bez pasek a holin. Každopádně navzdory vši té pustotě letního večera, kdy se poloopuštěné městečko ozývá jen pokřikováním výrostků u krámu a hukotem zaplivané hospody, jsem si Oloví oblíbil. Je to město naprosto neznámé, kam jen málokdo jede dobrovolně. Je však dramaticky rozečkané, s vrchovatým potenciálem příběhů, sudetsky líbivých i nelíbivých, jež ovšem – právě pro tu rozečkanost – můžeme, či přímo musíme snovat my sami.

Martin Veselka

PŘEDPLATNÉ ČASOPISU

**PŘEDPLATIT SI NÁS MŮŽETE PROSTŘEDNICTVÍM QR KÓDU NA OBRÁZKU
NEBO PIŠTE NA REDAKČNÍ E-MAIL REDAKCE@DEMOKRATICKYSTRED.CZ.**